

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР
МАҲКАМАСИ ҲУЗУРИДАГИ “ОИЛА”
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТ МАРКАЗИ

Санжар Юлдашев

**СОЦИОЛОГИК АНКЕТА
ТУЗИШ НАЗАРИЯСИ ВА
АМАЛИЁТИ**

ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

YOSHLAR NASHRIYOT UYI
01 0611 0 – 2020

УЎК 303.621.3

КБК 60.5

Ю 31

Юлдашев Санжар Рузимуродович.

Социологик анкета тузиш назарияси ва амалиёти. Илмий-услубий қўлланма. – Тошкент: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. 72 б.

Қўлланма Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази директори Д.Г.Ташмухамедованинг умумий таҳрири остида тайёрланди.

Мазкур илмий-услубий қўлланма Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот марказида бажарилган “Ёшларнинг энг долзарб муаммоларини аниқлаш ва амалий тақлифлар ишлаб чиқиш (ёш оила мисолида)” лойиҳаси доирасида ишлаб чиқилган бўлиб, у социологик тадқиқотларда анкета тузишнинг назарий ва амалий масалаларига бағишланган.

Ушбу қўлланма “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази ходимлари томонидан дала тадқиқотларини ўтказишда ҳамда “Оила” ўқув марказлари машғулотларида фойдаланиш учун мўлжалланган.

Тақризчи: социология фанлари номзоди А.П.Сейтов

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази Илмий - услубий кенгаши ва Мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2019 йил 26 февралдаги қўшма йиғилиши 1-сон баённомасига асосан нашрга тавсия этилган.

© “Ў Ё Ё Ё” Ё Ё Ё Ё

© YOSHLAR NASHRIYOT UYI,
2020

ISBN 978-9943-6182-7-5

К И Р И Ш

Азалдан жамоатчилик фикрини ўрганиш ва уни бошқарув қарорларни қабул қилишда эътиборга олиш мураккаб иш саналади. Чунки, жамоатчилик фикри ўз ижтимоий ва психологик табиатига кўра ўзига хос тифиз ва нотекис оқим бўйлаб ривожланади. Ушбу оқимнинг мазмуни ва йўналишига бир томондан илм аҳли, иккинчи томондан бошқарув аппаратиға маълум бўлган ва бўлмаган объектив ҳамда субъектив омиллар таъсир кўрсатади. Шунинг учун социологик тадқиқотлар методологиясида жамоатчилик фикрини узлуксиз равишда сўров инструментлари орқали мониторинг қилиб боришға кўпроқ урғу берилади. Энг муҳим сўров инструменти эса – бу социологик анкета ёки анкета сўрови методидир.

Анкета сўрови – мураккаб жараён. У шунчаки анкета орқали ўтказиладиган оддий сўров бўлиб кўринсада, аслида анкета сўровини ўтказиш жиддий ёндашувни талаб этади. Анкеталарни тайёрлаш, респондентларни анкета сўровига иштирок этишға розилигини олиш, улар билан психологик алоқа ўрнатиш, анкета сўрови ўтказиладиган жойни тайёрлаш, анкеталарни тарқатиш ва йиғиб олиш каби ишларни ташкиллаштириш анкета сўровини ташкил этишнинг мураккаблигидан далолат беради. Шу сабабли, анкета сўровини сифатли ташкил этиш учун тадқиқотчи бошқа куч ва воситалардан, хусусан сўров тармоғидан ёрдамчи сифатида фойдаланиши мумкин.

Агар сўров инструментлари орасида социологик анкета энг муҳими бўлса, анкетанинг ўзи учун эса энг муҳим масала – бу савол бериш санъатидир. Анкета саволи, агар у қизиқарли ва саводли тарзда тузилган бўлса, кичик ижодий кашфни ташкил қилади. Бу борада анкеталарни тузиш бўйича машҳур мутахассис Л.Я. Аверьянов шундай дейди: “Савол – бу шундай ўзига хос микроназария-ки, у бир қисмида (сўроқ қисмида) бизға илгаридан маълум билимимизни, иккинчи қисмида (жавоб қисмида) эса бошқа бир билимни, яъни биз билиш истагида бўлган билимни

қамраб олади. Масалан, биз: “Американи Колумб очганими?” деб сўраганимизда, бу ерда маълум нарса Американинг очилгани бўлса, номаълум нарса уни ким очганлигини текшириш, ёки ростан ҳам Колумб очганлигини тахмин қилиш мавжуд”.

Юқорида анкета сўровининг услубий долзарблиги тўғрисида билдириб ўтилган фикрлардан келиб чиқиб, мазкур амалий қўлланмада социологик тадқиқотларда анкета сўрови методини қўллаш, хусусан социологик анкета тайёрлаш методикаси тўғрисида батафсил ахборот берилади.

1. АНКЕТА СЎРОВИНИНГ УСЛУБИЙ ТАВСИФИ

1.1. Анкета сўрови тушунчаси ва иштирокчилари

Сўров методи даставвал психология илмида вужудга келган. Психологияда сўров методини биринчи бўлиб инглиз олими Ф.Гальтон тадқиқотчиларда ақлий хислатларнинг юзага келишини ўрганиш мақсадида қўллаган. Кейинчалик хорижий психолог-олимлар С.Холл, А.Бине, Г.М. Андреева, Э. Ноэль томонидан сўров ўтказишнинг амалий технологияси ривожлантирилади. Бугунги кунгача амалий социологияда ҳам ушбу методни қўллаш методикаси юкори савияда ривожлантирилди. Сўров ғоясининг “муаллифи” психология бўлсада, социология уни ривожлантирди, жамоатчилик фикридек мураккаб, кўп қиррали ва латент ҳодисани ўрганиш учун мослаштирди, деб айтсак муболага бўлмайди. Шундай бўлсада, бугунги кунда ҳар иккала фан ҳам ушбу методни ривожлантиришда ўз ҳиссасини қўшишдан тўхтагани йўқ. Улар аксарият тадқиқотларда комплекс равишда, яъни социология ва психология методларини узвий боғлиқ қўллаш орқали амалга оширилади. Бу, албатта, тадқиқотнинг сифатини оширишга хизмат қилади. Фақат, психология кўпроқ ўз тадқиқотларида валидлик тўғрисида қайғурса, социология репрезентативлик учун бош қотиради.

Социологиянинг сўров инструментлари асосан икки турга бўлинади: анкета сўрови ва интервью.

Анкета сўрови тўғрисида фикр юритишдан олдин интервью тўғрисида қисқача тўхталиб ўтамыз.

Интервью – интервью ўтказувчи (интервьюер) томонидан интервьюда иштирок этаётган шахс (респондент) дан муайян саволларга жавоб олишга йўналтирилган вербал-коммуникатив метод саналади. Содда қилиб айтганда, интервьюер билан респондентнинг мулоқоти тушунилади.

Интервьюни анкета сўровидан фарқлаб турувчи энг асосий жиҳати шундаки, анкета сўрови анкета сўровномалари асосида ўтказилади. Анкета сўровномасида савол билан биргаликда жавоблар вариантлари ҳам бўлади. Ундан ташқари, аксарият ҳолларда анкета сўрови кўпчилик орасида ўтказилади. Интервьюда эса анкета сўровномаси ўрнида интервью саволномаси бўлади ёки айрим ҳолларда (ностандарт интервьюда) умуман саволнома бўлмайди. Шунингдек, интервью респондент билан юзма-юз суҳбат қилиш орқали алоҳида тартибда амалга оширилади. Анкета сўрови эса бир вақтнинг ўзида кўпчилик орасида анкета сўровномаларини тарқатиш орқали ўтказилади.

Демак, **анкета сўрови деганда инсонлардан олдиндан тайёрланган сўровномалар асосида маълум объектив фактлар, воқеа, ҳодиса ва шахслар тўғрисида фикр олиш жараёни тушунилади.** Содда қилиб айтганда, **анкета сўрови – анкета асосида суҳбат қилишдир.** Анкета сўрови ёрдамида респондентлардан ўзлари гувоҳи бўлган, эшитган, кўрган ёки мустақил тушунчага эга бўлган маълум воқеа ёки шахс тўғрисида маълумот олиш жараёнини тушуниш мумкин.

Анкета сўрови респондентларнинг сони бўйича қуйидаги турларга бўлинади:

- индивидуал анкета сўрови (битта респондент, яъни ҳар бир фуқаро билан алоҳида тартибда анкета сўровини ўтказиш);
- гуруҳий анкета сўрови (бир вақтнинг ўзида бир қанча (100 гача) респондент билан сўров ўтказиш);
- оммавий анкета сўрови (юздан ошиқ респондентни анкета сўровига жалб қилиш).

Социологик сўров – мураккаб жараён. У шунчаки анкета орқали ўтказиладиган оддий сўров бўлиб кўринсада, аслида социологик тадқиқотни ўтказиш жиддий ёндашувни талаб этади. Анкеталарни тайёрлаш, респондентларни анкета сўровига иштирок этишга розилигини олиш, улар билан психологик алоқа ўрнатиш, анкета сўрови ўтказиладиган жойни тайёрлаш, анкеталарни тарқатиш ва йиғиб олиш каби ишларни ташкиллаштириш анкета сўровини ташкил этишнинг мураккаблигидан далолат беради. Шу сабабли, тадқиқотни сифат-

ли ташкил этиш учун тадқиқотчи бошқа куч ва воситалардан ёрдамчи сифатида фойдаланиши мумкин.

Энди анкета сўрови иштирокчилари ёки “сўров тармоғи” билан қуйидаги жадвалда танишиш мумкин:

<i>Иштирокчининг номланиши</i>	<i>Амалиётда қимлар ушбу ролни бажариши мумкинлиги</i>	<i>Социологик сўровдаги вазифаси</i>
Тадқиқотчи	Социологик тадқиқотлар методологияси бўйича билим, малака ва кўникмаларга эга бўлган шахс	Социологик тадқиқотларни режалаштириш, ташкил этиш, ўтказиш ҳамда тадқиқот натижаларини умумлаштириш ва таҳлил қилиш.
Респондент	Фуқаролар	Анкета саволларига жавоб берувчи шахс.
Интервьюер (интервью, яъни суҳбат ўтказувчи шахс)	Тадқиқотчига ёрдам берувчи ҳамда тадқиқот стратегияси билан таништирилган, интервьюерларни тайёрлаш қисқа курсини ўтган ёки йўриқнома олган ёрдамчи шахс	<ul style="list-style-type: none"> - Анкета сўровини ташкил этади; - сўров нуқталарини тайинлайди; - анкета сўрови иштирокчилари (анкетёр, рекрутёр, назоратчи)га йўл-йўриқлар кўрсатади; - анкетёрнинг тавсиясига кўра анкета тўлдираётган айрим респондентлар билан алоҳида суҳбат-интервью ўтказиши; - сўров иштирокчилари ҳаракатларини мувофиқлаштиради.
Анкетёр (фақат анкеталар билан ишловчи шахс)	Тадқиқот марказлари стажерлари, кичик ходимлари, талаба ва магистрантлар	<ul style="list-style-type: none"> - Ўзига бириктирилган сўров нуқтасида анкета сўровини ташкил этади; - респондентлар билан умумий психологик алоқа ўрнатиб, анкета саволларига жавоб бериш тартибини кўрсатади; - респондентларга анкеталарни тарқатади ва тўлдириб бўлгач йиғиб олади; - респондентлар хулқини кузатиб бориб тадқиқотчига қайси респондент билан юзма-юз гаплашиш зарурлиги тўғрисида тавсия беради.

<p>Рекрутёр (инглизча “recruitment” сўзидан “энди чакирилган аскарларни ййғиш” мазмунини англатади)</p>	<p>мулоқот сирларини чуқур ўзлаштирган тадқиқотчи ёки мутахассислар (психолог, социолог).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Умумий респондентлар оқимидан анкета сўрови учун керакли респондентларни саралаш ишларини ташкил этади; - респондентлар билан дастлабки психологик алоқани шакллантириб, уларнинг орасидан керакли ахборот “ташувчи”ларини аниқлайди; - респондентларнинг анкета сўровида иштирок этишга розилигини олади ва сўров нуктасига йўналтиради.
<p>Назоратчи (бирор жараён устидан назоратни ўрнатувчи шахс)</p>	<p>Тадқиқотчининг шериги, шогирди, ҳамкасби</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Сўров нукталарида анкета сўровига тўғридан-тўғри аралашмаган ҳолда ташқи назоратни ўрнатади; - анкета тўлдираётган респондентлар хулқини кузатиб боради ҳамда тадқиқотчи учун муҳим бўлган маълумотларни бериб боради; - ташкилий масалаларни ҳал қилишда ёрдам беради.
<p>Супервайзер (инглизча “supervisor” сўзидан “айнан назоратчи” мазмунини англатади)</p>	<p>тажрибали тадқиқотчи (таҳлилчи) ёки таҳлилий бўлим бошлиғи</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Анкета сўровини ташкил этиш ва ўтказиш жараёнига умумий раҳбарликни амалга оширади; - интервьюерларни танлайди ва анкета сўровини ўтказиш усуллари йўргатади; - бутун анкета сўровини ўтказиш жараёнида ҳамкорликни ушлаб туради; - анкета сўровининг ҳамма иштирокчилари фаолиятини назорат қилади; - керакли вақтларда анкета сўрови режасига ўзгартиришлар киритади ва бошқа муҳим қарорларни қабул қилади.

Юқорида келтирилган жадвал билан танишиш давомида унинг иштирокчилари кўплигидан “социологик тадқиқот ўтказиш шунчалик қийин экан-да!?” деган хулосага келмас-

лигимиз керак. Аслида, тадқиқот иштирокчилари биринчи ва иккинчи даражали тоифаларга бўлинади.

Биринчи даражали иштирокчиларга тадқиқотчи ва респондент киради. Қисқа муддатли ва кичик масшабли анкета сўровларида шу икки иштирокчининг ўзи кифоя бўлиши мумкин. Бунда тадқиқотчи респондентларга анкеталарни тарқатади ва жавоб бериб бўлгач, уларни йиғиб олиб таҳлил қилиш учун тадқиқот марказига олиб кетади. Бирок, бунда тадқиқотчи айрим ҳаракатларни амалга оширишда шошилиб қолиши ёки шунчаки ёдидан чиқариб қўйиши мумкин. Шу сабабли, имкон қадар ҳеч бўлмаганда ташкилий масалаларда ёрдам бериш учун ёрдамчи кучга таяниши ҳамда жадвалда кўрсатилган бирор-бир иштирокчини жалб қилиши мумкин.

Иккинчи даражали иштирокчиларга жадвалда кўрсатилганларнинг қолгани (интервьюер, анкетёр, рекрутёр, назоратчи, супервайзер) киради. Ушбу иштирокчиларнинг иккинчи даражали ҳисобланишига сабаб дала тадқиқотида ҳар доим ҳам уларнинг иштирок этиши мажбурий саналмайди. Тадқиқотда тадқиқотчининг имкониятларидан келиб чиқиб уларнинг иштирок этиш шартлари тўғрисида қарор қабул қилинади.

Социологик сўровда асосан икки хил вазиятда жадвалда кўрсатилган барча шахсларнинг иштирок этиши мақсадга мувофиқ саналади:

1. Агар сўров режа асосида оммавий тарзда, яъни катта ҳажмдаги респондентлар оқимида ташкил этилаётган бўлса. Масалан, абитуриентларнинг ўқишга кириш учун тест топшириши олдидан жамоатчилик кайфиятини мониторинг қилиш мақсадида социологик сўров ўтказаетганда таклиф этилган иштирокчиларни жалб қилиш мумкин.

2. Агар сўров тадқиқотчи учун нотаниш, коммуникация билан тўлиқ қамраб олинмаган, турфа ижтимоий-демографик таркибга эга бўлган ёки бошқа тавсифларига кўра сўров жараёнини мураккаблаштириши мумкин бўлган жой, аҳоли пункти ва ташкилотларда ўтказилаётган бўлса.

1.2.

**Анкета сўровининг услубий афзалликлари
ва камчиликлари**

Ҳар бир методнинг услубий афзалликлари, муваффақи-
ятлари билан биргаликда, ўзига хос эҳтимолий камчилик-
лари ҳам бўлади. Масалан, сўров инструментлари орасида
олимлар томонидан энг самарали тури сифатида интервью,
яъни шахс билан юзма-юз суҳбат ўтказиш эътироф этила-
ди. Чунки, юзма-юз мулоқот қилиш орқали фуқароларни
тинглаш, саволларга бевосита жавоб олиш, айрим ҳодиса
ёки воқеаларни қайтадан сўраш ҳамда аниқлаштириб олиш
имконияти мавжуд бўлади. Шунингдек, интервью давоми-
да респондентни шахсан ва индивидуал тартибда кузатиш,
респондентнинг ўзини тутиши, қутилмаган ёки чалгитувчи
саволларга жавоб бериши, ташқи кўринишидаги экспрессив
реакциялар, нутқидаги ўзгаришларни кузатиб бориш шаро-
ити ҳам мавжуд бўлади.

Тўғри, инсонни сўзларидан кўра, хулқига қараб баҳолаш
кўпроқ фойда бериши мумкин. Бироқ, инсоннинг хулқи у
тўғрисидаги ҳақиқатнинг кичик дебочаси саналади. Асли-
да эса, инсон тўғрисидаги асосий маълумотлар унинг ички
руҳиятида яшириниб ётиши ва хулқида кузатмаслигимиз
мумкин. Шу сабабли, у ёки бу инсоннинг мотивлари ва
мойиллигини унинг барча ҳаракатлари мажмуасидан келиб
чиқиб баҳолашимиз мумкин. Бу борада анкетадаги тур-
ли саволлар респондент руҳиятининг турли қирраларини
очишга кўмаклашади.

Демак, анкета сўровининг услубий афзалликлари қуйи-
дагиларда намоён бўлади:

*1. Қисқа вақт оралиғида кўпроқ респондентларнинг
фикрини ўрганиш*

Сўров социологик анкета воситасида ўтказилаётганлиги
сабабли респондентларнинг ҳар бири билан алоҳида тар-
тибда суҳбат уюштириш шарт эмас. Уларни алоҳида жой-
да тўплаб бир вақтда анкеталар тарқатилади ва нисбатан
умумий вақтда респондентлар анкеталарни тўлдириб бери-
шади. Масалан, 50 нафар респондент билан анкета сўрови

ўтказилаётган бўлса ва социологик анкета 15-20 саволдан иборат бўлса, 1 соат оралиғида улар анкетадаги саволларга жавоб бериб бўлиши мумкин. Яъни, тадқиқотчи 1 соат ичида 50 нафар респондентнинг фикрини олишга муяссар бўлади. Бошқача шароитда эса (хусусан оғзаки суҳбатда) бундай натижага эришиб бўлмайди.

2. Респондентларнинг новербал хулқини кузатиш ва психологик ўрганиш имкониятининг мавжудлиги

Инсон хулқининг новербал компонентларига унинг килқлари, мимика, имо-ишоралари, юз тузилиши ва баданидаги реакциялар ҳамда нутқ билан боғлиқ бўлмаган бошқа ҳаракатлари киради. Вербал компонентга эса оғзаки ва ёзма нутқ билан боғлиқ ҳаракатлари киради. Анкетадаги турли шаклдаги саволлар респондентнинг онгига суқилиб киради. Шу сабабли, агар кузатиб турсангиз, анкета саволларига жавоб бераётган респондентнинг эмоционал ҳолати ўзгариб бораётганлигидан гувоҳ бўлишингиз мумкин. Бу борада, немис мутафаккири Фредрих Ницше шундай деган эди: “*Одамлар оғзи билан бемалол алдайди, бироқ уларнинг ўша пайтдаги тиришиб турган афти ҳар ҳолда ҳақиқатни айтади*”.

Анкета сўровида респондентлар кўлида турган анкета сўровномалари билан интерсубъектив муносабатга киришади, яъни анкетадаги саволларга ифода этилган воқеа ва ҳодисаларга хаёлан кириб кетади. Ҳар бир саволни ўқиётганда, респондентнинг хотирасида ўзи кўрган, эшитган ёки гувоҳи бўлган воқеалар ассоциациялар ёрдамида гавдаланди ва албатта, ушбу ички руҳий жараён респондентнинг ташқи кийёфасида намоён бўлади. Тадқиқотчи респондентлардаги ана шундай ўзгаришларни кузатиб бориши ҳамда респондентлар орасидан кўпроқ руҳий ташвишга тушганларини аниқлаб олиши мумкин. Кейинчалик бундай шахслар билан алоҳида тартибда психологик алоқа ўрнатиб, улардан ишончлироқ ва манзилли маълумотларни олиш мумкин бўлади.

3. Саволларга жавоб олиш усулининг энгиллиги

Анкета сўровининг афзаллиги – унда респондентдан олиш мумкин бўлган жавобларнинг олдиндан ишлаб чиқилганлигидадир. Жавобларнинг мавжудлиги нафақат сўров

жараёнини енгиллаштириб беради, балки респондентлар фикрининг тўлиқлиги, холислиги ва тўғрилигига ҳам таъсир кўрсатади.

Социологик анкета респондентларнинг бирор воқеага оид фикрларини тизимлаштириш хусусиятига эга. Айрим вақтларда, тадқиқот доирасида ўрганилаётган ижтимоий муаммо, факт ёки жараён тўғрисидаги маълумот респондентлар ёдидан кўтарилган бўлиши мумкин. Анкетада эса саволлар билан биргаликда бир қанча жавоблар “менюси” келтирилади. Ушбу менюдаги жавоблар орасида агар респондент дуч келган воқеа, ҳолат, ҳодиса бўлса ушбу жавоблар респондент хотирасида ассоциацияларни юзага келтиради ҳамда муайян савол юзасидан унинг фикрларини тизимлаштиради. Ундан ташқари, анкета сўрови шунақа сўров тури-ки, унда оғзаки сўровда бўлиши мумкин бўлган фикр бўлиниши ва қочиши, сафсатабозлик каби ҳолатлар истисно этилади.

4. Ижтимоий-сиёсий вазият тенденцияларини аниқлаш ва расмий маълумотлар билан қиёслаш имконияти

Бугунги кунда мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий барқарорлигига таъсир кўрсатаётган ташқи ва ички омиллар кўп. Унга қўшни мамлакатлардаги вазият, етакчи мамлакатлардаги инқирозли ҳолатлар, маданий экспансия, миграция, турли трансчегаравий таҳдидлар таъсир кўрсатади. Эндиликда, ушбу жараёнларни тўхтатиб бўлмайди ва уларнинг масштаби, характери, тезлиги ўзгарувчан бўлиб қолади. Бу эса, ўз ўрнида ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ҳам динамиклигидан далолат беради. Ҳар доим жамоатчилик фикри йўналиши орқали ижтимоий-сиёсий барқарорликка хавф солиши мумкин бўлган янгича хатар, таҳлика ва таҳдидлар юзага келиши мумкин. Бу борада, анкета сўрови мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий вазият тенденцияларини аниқлайдиган муҳим инструмент бўлиб хизмат қилиши мумкин. Чунки, ижтимоий барқарорликка таъсир кўрсатувчи хавф-хатарлар тўғрисидаги ахборот “ташувчиси” – бу респондентнинг ўзи. Албатта, бугунги кунда бундай хавфлар тўғрисида расмий давлат идоралари ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан керакли ишлар амалга оширилмоқда. Ўз ўрнида, анкета сўро-

вига ҳам ушбу ишнинг муқобил варианты ёки қўшимча тўлдирувчи воситаси сифатида қараш мумкин. Анкета сўрови орқали эса юзлаб респондентларнинг фикрлари умумлаштирилиши, тизимлаштирилиши ва қиёсланиши мумкин. Шу сабабли, расмий маълумотлар анкета сўрови орқали олинган маълумотлар билан қиёсланса, жамоатчилик фикри йўналишидан келиши мумкин бўлган хавфлар тўғрисида ишончлироқ ва тўлиқроқ ахборотларга эга бўлиш мумкин.

Респондентлар билан ўтказиладиган анкета сўровининг услубий камчилик ва қийинчиликлари қуйидагилардан иборат:

1. Фикр эгасининг аниқ эмаслиги

Анкета сўровининг асосий шартларидан бири шундан иборатки, у доимо аноним равишда ўтказилади. Чунки, жамоатчилик фикри социологияси ва психологиясида кўпроқ фикр эгаси эмас, балки фикрлар мавжмуасининг қайси муаммога қай равишда йўналганлиги ўрганилади. Ундан ташқари, сўровда иштирок этаётган респондентлар билан ўзаро ишончли психологик алоқа ўрнатиш ҳамда объектив ахборот олиш мақсадида уларга сўровнинг аноним равишда ўтказиладиганлиги ҳамда бераётган ҳолисона жавоби учун таъқиб қилинмаслиги тушунтирилади. Анкета сўровларида иштирок этаётган респондентларнинг аниқ биографик маълумотларини билиш имконияти чекланган. Албатта, тадқиқотчи мансабдор шахслар ёрдамида маъмурий ресурслардан фойдаланган ҳолда уларнинг шахсларини тасдиқловчи ҳужжатларини текшириш орқали исм-шариф, яшаш манзилларини билиб олиши мумкин. Бирок, бундай ёндашув келажакда ушбу методни консервация хавфи остига қолдиради ҳамда респондентларда тадқиқотчига нисбатан қўрқув ва ишончсизлик симптомлари юзага келишига сабаб бўлади.

2. Респондентлар билан юзма-юз сўхбатнинг мавжуд эмаслиги

Юқорида маълум қилинганидек, анкета сўровида ҳар бир респондент билан юзма-юз гаплашиш имконияти чекланган. Бирок, ҳар қандай муаммонинг ечимини топиш мумкин. Анкета сўровида респондентлар билан “face-to-face” форматада

суҳбат уюштирилмаётганлиги ушбу методнинг услубий камчилиги ҳисоблансада, сўров давомида тадқиқотчи респондентлар хулқини уларнинг назарига яққол тушмаган ҳолда синчковлик билан кузатиб бориши зарур. Кузатув давомида агар бирор респондент тадқиқотчи назарига тушадиган бўлса, унда у ўз коммуникатив маданиятидан фойдаланган ҳолда турли баҳоналар асосида ушбу шахсга яқинлашиши ва индивидуал муносабатга киришиши мумкин.

3. Анкета саволларига респондентлар томонидан ноаниқ ёки нотўғри жавоб бериш эҳтимоли

Одамлар тасавурида савол бериш жавоб беришдан кўра оддий ва осон иш бўлиб кўринади. Аслида эса, савол бериш анча мураккаб иш саналади. Чунки, берилаётган жавобнинг тўғрилиги, мақсадлилиги ва йўналтирилганлиги саволни шакллантириш санъатига боғлиқ. Ўз ўрнида, анкета сўровида респондентлар берилган саволлар асосида ўз фикрларини баён қилади. Шу сабабли, агар улар анкетадаги саволларни тўғри тушунмаса ёки идрок этмаса нотўғри ёки ноаниқ жавоб бериши мумкин. Бу эса, ўз-ўзидан маълумки, объектив бўлмаган якуний натижаларга олиб келади ҳамда сўровни ташкиллаштириш бўйича қилинган машаққатли меҳнатни йўққа чиқаради.

Респондентлар қуйидаги ҳолатларда анкета саволларига ноаниқ ёки нотўғри жавоб бериши, ёки умуман жавоб бермаслиги мумкин:

- анкетадаги саволлар респондентлар томонидан мавҳум ёки бир ёқлама тушунилганда;

- анкетада кўрсатилган вазиятлар менюсида респондент кўрган воқеа-ҳодисалар ёки шунга ўхшашлари йўқ бўлса;

- анкетадаги савол очикдан-очик респондентнинг бирор ижтимоий хавfli қилмишга алоқадорлигини текширишга йўналтирилган бўлса ва агар ушбу саволга жавоб берса респондентда ўзининг расмий идоралар томонидан таъқиб қилиниши билан боғлиқ тасаввур ёки кўрқувлар юзага келса;

- саволларда респондент тушунмайдиган ёки унинг доимий мулоқотида қўлланилмайдиган сўз, атама ва иборалардан фойдаланилган бўлса ва бошқа шу каби ҳолатлар.

4. Анкета сўровини ташкил этиш билан боғлиқ ташкилий ишлар

Анкета сўровини ташкил этиш билан боғлиқ ташкилий муаммолар ҳам тадқиқотчи (айниқса, унинг ўзи мустақил ўтказаетган бўлса) учун маълум қийинчиликларни юзага келтиради. Чунки, анкета сўрови учун алоҳида жой топиш ва ушбу жойда респондентлар учун қулай ва шинам шароит яратиш, анкета сўровномаларини тайёрлаш, чоп этиш, тарқатиш ва умумлаштириш каби ташкилий ишлар бажарилади. Ушбу қийинчиликларни енгиб ўтиш учун тадқиқотчи сўров тармоғини шакллантириши лозим бўлади.

1.3.

Анкета сўровини ўтказиш босқичлари

Респондентлар билан анкета сўровини уч босқичда ташкиллаштириш ва ўтказиш мумкин. Булар – анкета сўровига тайёргарлик кўриш, анкета сўровини ўтказиш ва анкета сўровини яқунлаш босқичларидир.

Анкета сўровининг ҳар бир босқичида қуйидаги ишлар амалга оширилади:

Анкета сўровига тайёргарлик кўриш босқичида:

❖ анкета сўрови мақсади ва вазифалари, сўров давомида аниқланиши мумкин бўлган ахборот кўрсаткичларини белгилаш;

❖ анкета сўровини ўтказиш учун илмий-тадқиқот муассасаси (ИТМ) раҳбаридан рухсат олиш;

❖ сўровда иштирок этиши мумкин бўлган респондентларнинг ижтимоий-демографик ва касбий тузилишидан келиб чиқиб анкета сўровномасини тайёрлаш ва керакли тилда ҳамда миқдорда чоп этиш;

❖ анкета сўрови давомида ўзининг вербал ёки невербал хулқи билан ажралиб турган респондентлар билан анкета сўрови яқунланганлигидан сўнг қўшимча тарзда яқка тартибдаги интервью ўтказиш учун олдиндан интервьюнинг эҳтимолий саволномасини тайёрлаш;

❖ сўров тармоғини шакллантириш, сўров ўтказилиши режалаштирилаётган жойнинг маъмурий ходимлари ҳамда

мутахассисларнинг анкета сўрови ўтказиётган ИТМга эҳти-молий ёрдам бериш имкониятларини аниқлаш. Уларнинг анкета сўровидаги роли (интервьюер, анкетёр, назорат-чи, рекрутёр, супервайзер)ни белгилаш ҳамда ҳар бирига йўриқнома бериш учун вазифаларни ишлаб чиқиш;

❖ анкета сўрови ўтказилаётган жойни белгилаш ҳамда ўша жойда анкета сўровини ўтказиш учун керакли масъул шахсдан (махалла раиси, маъмурий бино эгаси, ташкилот, муассаса ва корхона раҳбари) розилик олиш.

Анкета сўровини бевосита ўтказиш босқичида:

❖ анкета сўрови ўтказилаётган жойга етиб келиш ва сўров ўтказилаётган жойни эгаллаш вақти ва бошқа шарт-шароитларни келишиб олиш ;

❖ анкета сўрови ўтказилаётган жойни респондентлар-ни қабул қилиш учун тайёрлаш, уларни қулай шароитда ўзи-ни эркин ҳис қилиши ва анкета саволларига жавоб бериши учун керакли моддий жиҳозлар билан таъминлаш;

❖ анкета сўрови ўтказиш учун тайёрланган жойда кат-та миқдордаги респондентлар билан ишлашни оsonлашти-риш мақсадида сўров нуқталарини тайинлаш. Масалан, сўров маъмурий бинода холл-тест технологияси бўйича ўт-казилаётган бўлса ҳар бир хонада биттадан сўров нуқтаси тайинланиши мумкин. Ёки, агар анкета сўрови турар жой сўрови технологияси бўйича ўтказилаётган бўлса, унда аҳо-ли пунктининг ҳар бир кўчаси битта сўров нуқтаси ҳисобла-ниши мумкин;

❖ тадқиқотчига ёрдам бераётган сўров тармоғига йўриқнома бериш, алоқа қилиш шаклларини келишиб олиш, вазифаларни аниқ тақсимлаш;

❖ рекрутёр билан ҳамкорликда респондентлар ораси-да анкета сўровида иштирок этиш учун саралаш ишлари-ни олиб бориш, респондентларни сўровга иштирок этишга таклиф қилиш ҳамда уларнинг розилигини олиш;

❖ респондентларни сўров ўтказилаётган жойда тўплаш ҳамда сўров нуқталари бўйича тақсимлаш;

❖ сўровда иштирок этаётган респондентлар билан пси-хологик алоқа ўрнатиш, уларда шубҳаланиш ёки қўрқув

синдромлари юзага келмаслиги учун сўровнинг мақсадини тушунтириш, респондентларда манфаатдорлик ҳиссиётини шакллантириш учун анкета сўрови натижаларининг объективлигини уларнинг келажакдаги ижтимоий фаровонлигини таъминлаш билан боғлиқ эканлигини етказиш;

❖ сўровда иштирок этаётган респондентларга анкета сўровномаларини тўлдириш қоидаларини тушунтириш;

❖ респондентлар анкета саволларига жавоб бериши давомида уларнинг ҳулқини диққат ва синчковлик билан кузатиш ҳамда айрим белгиларига кўра тадқиқотчи билан алоҳида суҳбат қилиш ташаббусига эга бўлган ва бу ҳақда айтишга уялаётган респондентлар билан анкета сўровидан кейин индивидуал тартибда интервью ўтказиш учун белгилаб қуйиш;

❖ кузатув давомида имкон қадар респондентларнинг ўзаро гаплашуви ёки бирор нарса тўғрисидаги келишувларини психологик усуллардан фойдаланган ҳолда уларга тўғридан-тўғри билдирмасдан олдини олиш;

❖ кузатув давомида саволларни тушунмаган респондентларга содда ва оддий халқ тилида тушунтириш, шунингдек сўровга бефарқ ёндашаётган респондентларга тушунтириш ва ишонтириш методларидан фойдаланган ҳолда уларни фаол респондентга айлантиришга ҳаракат қилиш;

❖ анкеталарни тўлдириб бўлган респондентлардан анкеталарни йиғиб олиш ҳамда уларга сўровда иштирок этганлиги учун психологик рағбатлантирув усулларидан фойдаланган ҳолда миннатдорчилик маълум қилиш.

Анкета сўровининг якуний босқичида:

❖ респондентлар томонидан тўлдирилган барча анкеталарни йиғиб олиш ҳамда анкетёр ва назоратчилар ёрдамида анкеталар сонини респондентлар сони нисбатига ҳисоблаб кўриш;

❖ тўлдирилган анкеталарни фильтрация қилиш ва анкета сўровида суст, бефарқ ва виждонсиз иштирок этган респондентлар томонидан тўлдирилмаган ёки чала тўлдирилган анкеталарни яроқсиз деб эътироф этиш учун ажратиб олиш;

❖ тадқиқотчи билан алоҳида сўзлашиш истагига эга бўлган респондентлар билан интервью ташкиллаштириш;

❖ сўров тармоғини ташкил этган иштирокчилар (агар иштирок этган бўлса), хусусан интервьюер ёрдамчилари – анкетёр, назоратчи ва рекрутёрлар билан суҳбат қилиш ҳамда улардан кузатув давомида эҳтимолий тўплаган маълумотларни сўраб олиш;

❖ агар тадқиқотчи анкета сўровини ташкил этиш ва ўтказишга ёрдамлашган сўров тармоғига анкета сўровини ўтказиш жараёнига тааллуқли бирор ҳужжат (йўриқнома, респондентлар рўйхати ва ҳ.к.) берган бўлса, унда уларни қайтариб олиш;

❖ сўров тармоғига анкета сўровини иштирок этишда қўмаклашганлиги учун миннатдорчилик маълум қилиш ҳамда кейинги ҳамкорлик шаклларини келишиб олиш;

❖ сўров ўтказилган жойни кўздан кечириш ҳамда жой эгаси ёки бино маъмуриятига миннатдорчилик маълум қилиш;

❖ респондентлар томонидан тайёрланган анкеталарни “Microsoft Office Excel” ёки “SPSS” (инглизчадан аббревиатура «*Statistical Package for the Social Sciences*» — «ижтимоий фанлар учун статистик пакет) программалари ёки оддий арифметик усуллар ёрдамида статистик ишловга олиш. Респондентларнинг жавобларини таҳлил қилишда уларнинг ёши, жинси, касби ва бошқа жиҳатларига қараб фоизлар асосида омилли ёки қиёсий таҳлил қилиш мумкин. Респондентлар фикрлари дастлаб ёпиқ саволлар асосида миқдорий таҳлил қилинади. Кейин очиқ саволлар ёки ярим ёпиқ саволларда улар томонидан билдирилган фикрлар умумлаштирилади ҳамда алоҳида респондентлар билан ўтказилган интервью натижалари билан бойитилади;

❖ анкета сўрови натижалари асосида ахборот-таҳлилий ҳужжат тайёрлаш ҳамда манфаатдор вазирлик ёки давлат идораларига ахборот учун тақдим қилиш масаласини кўриб чиқиш.

2. СОЦИОЛОГИК АНКЕТА ТУЗИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

2.1. Социологик анкета тушунчаси ва тузилиши

Социологик анкета учта ҳаракатни ўзида мужассамлаштирувчи коммуникатив акт саналади:

1) манфаатдор шахс (тадқиқотчи, таҳлилчи) томонидан ўзига керакли маълумотларни олишга йўналтирилган саволларнинг сўровномага жойлаштирилиши;

2) респондентлар томонидан ушбу саволларнинг идрок этилиши ва уларга ёзма жавоб бериши;

3) манфаатдор шахс томонидан респондентлар тўлдирган анкета сўровномаларини ўрганиб чиқиш.

Анкета сўровномасида ахборот ташувчиси бўлиб респондентлар жавоблари саналади. Содда қилиб айтганда, анкета – сўров ҳужжати, респондент билан ўтказиладиган суҳбат сценарийси саналади.

Анкета сўровномаси ўз тузилишига кўра қуйидаги қисмлардан ташкил топади:

1. Кириш қисми

Анкетанинг ушбу қисми респондентларга анкета сўровининг умумий мақсади ва мазмуни, анкетани тўлдириш қоидалари тўғрисида зарур маълумот беради. Киришнинг асосий вазифаси – респондентни сўровда иштирок этишга ва онгли жавоб беришга кўндириш саналади. Кириш қисмида, албатта, анонимлик ва конфиденциаллик кўрсатилиши, шунингдек тўлдириш қоидалари келтирилиши лозим. Анонимлик ҳолларида респондент ўзининг исми ва бошқа маълумотлари анкета сўровини ўтказаятган ходимларга ошкор бўлмаслигига ишонч ҳосил қилиши лозим. Конфиденциаллик ҳолларида эса респондент томонидан берилган маълумотлар фақат тадқиқотчига маълум бўлиб, бошқа шахсларга маълум қилинмаслигини тақозо этади.

Масалан, қуйидаги тадқиқот ишидан мисол келтирилади:

**«ОИЛАВИЙ АЖРАЛИШЛАР САБАБЛАРИГА
ОИД ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ»
СЎРОВ АНКЕТАСИ**

Сизга мазкур тадқиқотда иштирок этишга рози бўлганлигиниз учун олдиндан миннатдорчилик билдирамиз. Аввало, шунга таъкидлаб ўтмоқчимизки, сизга берилаётган саволларнинг тўғри ёки нотўғри жавоблари мавжуд эмас. Шунингдек, сиз каби фуқароларимизнинг оилавий ажралишлар сабаблари тўғрисидаги объектив шахсий фикрларини билишни истар эдик.

Саволларни ўқиб, жавоблар рўйхатидан ўзингиз рози бўлган вариантга плюс (+) белгисини қўйишингизни илтимос қиламиз.

Ишончингиз комил бўлсинки, сизнинг жавобларингиз ошкор этилмайди. Улар фақатгина умумлашган кўринишида ишлатилади.

2. Реквизит қисми

Бу қисмда анкетанинг асосий реквизитлари келтирилади. Анкетанинг реквизитларига анкета сўровномасининг шартли номи, сўров ўтказилаётган сана, вақт ва жой киради. Социологик анкетанинг ушбу қисми мажбурий ҳисобланмайди. Анкета тузаётганда уларнинг ҳаммасини кўрсатмасдан фақат шартли номланишини кўрсатиш мумкин, ёки умуман ҳеч нарса кўрсатмаслиги ҳам мумкин. Социологик анкетанинг шартли номи респондентларга анкетадаги вазиятга тезроқ кириш ва мослашишига ёрдам беради. Айрим ҳолларда, агар тадқиқотчи анкета сўрови орқали респондентлар билан қўшимча танишишдан манфаатдор бўлса, ўзининг ҳақиқий исм-шарифини кўрсатмаган ҳолда бошқа бир исм-шарифни ёзиб қуйиши ҳамда телефон рақами ёки интернетдаги электрон манзилни кўрсатиб қўйиши мумкин. Шунда тадқиқотчи билан алоҳида боғланиб, ахборот тақдим этмоқчи бўлган респондентлар ушбу координатлар бўйича унга чиқиши мумкин.

Мисол сифатида қуйидаги социологик анкетадан реквизит қисмига оид бўлак келтирилади:

**«ОИЛАВИЙ АЖРАЛИШЛАР САБАБЛАРИГА
ОИД ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ»
СЎРОВ АНКЕТАСИ**

Сўров жойи: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази

Сўров санаси: 12.10.2018 йил.

*Сўров ўтказмоқда: тадқиқотчи Юлдашев С.Р.,
psixolog_84@mail.ru.*

3. Ахборот қисми

Социологик анкетадаги ахборот қисми унинг энг муҳим элементи ҳисобланади. Ушбу қисмда респондентга бериладиган барча саволлар ва жавоб вариантлари кўрсатилади. Ахборот қисми анкетада кириш қисми, яъни респондентга йўналтирилган илтимос шаклидаги мурожаатдан кейин жойлаштирилади. Саволлар респондентнинг она тилида (ўзбек, рус, қорақалпоқ) улар томонидан ўқиш мумкин бўлган шрифт, интервал ва ўлчовда чоп этилади.

Мисол сифатида қуйидаги социологик анкета ахборот қисмининг бир бўлаги келтирилади:

**«ОИЛАВИЙ АЖРАЛИШЛАР САБАБЛАРИГА
ОИД ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ»
СЎРОВ АНКЕТАСИ**

... (КИРИШ ҚИСМИ)

... (РЕКВИЗИТ ҚИСМИ)

1. Сиз инсон ҳаётида оиланинг ролини қандай баҳолайсиз?

- Оила муқаддас ҳисобланади.
- Ҳаётда оиланинг ўрни иккинчи даражали.
- Инсон бахти оилага боғлиқ.
- Бахтли ҳаёт учун оила муҳим эмас.

2. Сизнингча оилаларнинг ажралишига асосий сабаб бўлаётган ҳолатлар қайсилар? (бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин).

- Турмуш ёшининг эрталиги.
- Оилалардаги маиший муаммолар.
- Ишсизлик, маошнинг пастлиги.
- Эр-ёки хотиннинг хиёнати.
- Эр-хотиннинг бир-бирига ён бермаслиги.
- Қайнона ва келин ўртасидаги келишмовчилик.
- Келин-куёв томонидан ўз мажбуриятларини билмаслиги, масъулиятсизлиги.
- Оила ҳақидаги маънавий тушунчаларнинг шаклланмаганлиги.
- Ота-оналарнинг беъэтиборлиги.
- Ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятидаги камчилик.
- Ичкиликбозлик, гиёҳвандлик ва оилада тез-тез бўладиган жанжаллар.
- Бошқа _____

...

Турли шаклдаги саволларни шаклантириш технологияси билан кейинги параграфда танишасиз.

4. Паспорт қисми

Анкета сўрови аноним равишда ўтказилсада, сўровда иштирок этаётган респондентларнинг ижтимоий-демографик ва касбий-малакавий тавсифи тўғрисида айрим маълумотларни олиш мумкин. Одатда, инсонлар кўпинча аниқ исм-шарифлари ва яшаш манзиллари тўғрисидаги ахборотларни сир тутишади. Сўров давомида анкета сўровномасининг анонимлиги респондентлар томонидан фақат ана шундай маълумотларни айтмаслик шарти билан белгиланади. Бирок, уларнинг ёши, жинси, маълумоти, касби, оилавий ҳолати тўғрисидаги маълумотларни олиш учун анкетага

“паспорт қисми”ни киритиш мумкин. Паспорт қисми анкетанинг ахборот қисмидан кейин *“Саволларимизга самимий жавоб берганингиз учун миннатдормиз, энди ўзингиз тўғрингизда биз билан фикр алмашишингизни илтимос қиламиз”* деган кичик бир мурожаат орқали “Жинсингиз, ёшингиз” каби саволлар орқали шакллантирилади.

Аксарият ғарб социологлари анкета сўровида иштирок этган респондентларнинг демографик таркибини статистик таҳлил қилишни осонлаштириш учун паспорт қисмини ахборот қисмидан олдин респондентларга қаратилган саломлашиш мурожаатидан кейин киритиш кераклигини уқтиришадилар. Нега биз таклиф қилаётган ёндашувга кўра паспорт қисмини анкетанинг ахборот қисмидан кейин жойлаштириш маъқул ҳисобланади? Шунинг эътиборга олиш керакки, анкета сўровида иштирок этаётган фуқаролар жавобининг объективлигига уларнинг этноҳудудий стереотиплари таъсир кўрсатади. Ғарб аҳолисининг психологияси шарқ аҳолисиникидан принципиал фарқ қилади. Ғарб аҳолиси ўзи тўғрисидаги маълумотларни яширмайдиган, давлат органларига кескин равишда ўз мурожаатини маълум қиладиган, ўз сиёсий кайфиятидаги ўзгаришларни яширмайдиган хусусиятларга эга. Шунинг учун улар анкетанинг бошланишидаёқ ўзи тўғрисидаги маълумотларни кўрсатиб ўтиши мумкин. Шарқ аҳолисининг психологияси эса бундай эмас. Шу сабабли, агар паспорт қисми анкетанинг ахборот қисмидан кейин жойлаштирилса, респондентлар биринчи анкетадаги мурожаатномани ўқиб ўзига нисбатан ҳурмат-эътибор ҳиссиётини ҳис қилади, кейин анкетадаги умумийликдан хусусийликка қараб тузилган саволларга кетма-кет жавоб бериш давомида улардаги уятчанлик, тортинчоқлик, ёпиқлик блокировкаси секинлик билан ечилади. Саволларга жавоб бериш давомида мустақил фикрлайдиган ҳолатга келади ва бир қанча саволга ўзининг мустақил фикрини белгилаб бўлгач, ўзи тўғрисидаги айрим маълумотларни билдириб ўтиши осон кечади ҳамда унчалик шубҳа туғдирмайди.

Мисол сифатида қуйидаги социологик анкетанинг паспорт қисми келтирилади:

«ЎЗБЕКИСТОНДА МЕДИА-ИСТЕЪМОЛИ»
СЎРОВ АНКЕТАСИ

- ... (КИРИШ ҚИСМИ)
- ... (РЕКВИЗИТ ҚИСМИ)
- ... (АХБОРОТ ҚИСМИ)

САВОЛЛАРИМИЗГА САМИМИЙ ЖАВОБ
БЕРГАНИНГИЗ УЧУН МИННАТДОРМИЗ, ЭНДИ
ЎЗИНГИЗ ТЎҒРИНГИЗДА БИЗ БИЛАН ФИКР
АЛМАШИШИНГИЗНИ ИЛТИМОС ҚИЛАМИЗ:

29. Сизнинг жинсингиз?

Аёл	
Эркак	

30. Сизнинг ёшингиз?

18-35	
35-45	
45-60	
60 ва ундан юқори	

31. Худудий яшаш шароитингиз?

Шаҳар, вилоят маркази	
Туман маркази	
Туман шаҳарчаси	
Қишлоқда	

32. Ҳозирги вақтда сизнинг асосий касбингиз нима?

Малакали ишчи, шу жумладан, қишлоқ хўжалигида	
Малакасиз ишчи, шу жумладан, қишлоқ хўжалигида	
Армия, ички ишлар идораларида ва бошқа идораларда ҳарбий хизматчи	
Ишбилармон, тадбиркор, фермер	
Давлат хизматчиси, маъмурий идоралар ишчиси	

Олий маълумотга эга бўлмаган хизматчи (котиб, офис ходими, сотувчи)	
Ўз шахсий таморқа хужалигимда ишлайман	
Ишсиз, иш кидирувчи	
Ўқувчи, талаба	
Нафақахўр	
Уйдаги юмушлар билан банд, икки ёшгача бола тарбияси таътилида	
Бошқа	

33. Сизнинг маълумотингиз?

Ўрта	
Ўрта махсус	
Тугалланмаган олий	
Олий	

5. Хулоса қисми

Хулоса қисми анкетанинг охириги элементи бўлиб, анкета саволларига жавоб берган респондентларни психологик рағбатлантириш мақсадида киритилади. Одатда қисқа шаклда, масалан “Сўровимизда иштирок этганингиз учун миннатдормиз” ёки бошқа шунга ўхшаш гаплар тарзида шакллантирилади. Тўғри, хулоса қисми анкета сўрови натижаларини умумлаштириш ҳамда жамоатчилик фикрини таҳлил қилишда ҳеч қандай роль ўйнамайди. Бироқ, сўров ўтказган ташкилот имижини ушлаб туриш ҳамда респондентлар иштирок этиши мумкин бўлган кейинги сўровлар тақдирини ўйлаган ҳолда анкетага, албатта, хулоса қисми киритилиши керак.

Анкета сўровномаси тузиб бўлингач, унинг сифатини янада ошириш мақсадида анкета тузилишини куйидаги мезонлар асосида қайтадан текшириб кўриш керак:

1) анкетадаги саволлар оддийликдан мураккабликка қараб жойлаштирилганми? Биринчи мулоқот ўрнатувчи са-

воллар, кейин эса саволлар мураккаблик даражасидан келиб чиқиб давом этиши керак;

2) анкетада олдин келаётган саволлар кейин келаётган саволлар мазмунига таъсир этмаяптими?

3) анкетадаги саволлар блоклари “диққат кўчирувчилари” билан таъминланганми? Айрим анкеталарда саволлар кўп ёки мураккаб бўлганлиги сабабли респондентни рағбатлантириш ҳамда чарчатиб қўймаслик учун анкета сўровномасини диққат кўчирувчи гаплар, муурожаатлар ҳамда огоҳлантиришлар билан тўлдириш мақсадга мувофиқдир. Масалан: “... *тўғрисида қимматли фикрингизни билишни хоҳлардик*”, “*охирги саволларимиздан бирига жавоб берсангиз, ...*”, “*айтингчи, сизнинг фикрингизча ...*” ва ҳ.к.;

4) анкета сўровномасида филътр саволи куйилганми? Филътр саволи респондентни айнан ўрганилаётган муаммо “ташувчиси” ёки йўқлигини билиб олиш учун керак. Масалан, биз хориждан қайтган ёшларнинг орасидан фақат тиббиёт ўқув юртлирида ўқиб қайтаётганлари қизиқтирса, унда филътр савол бўлиб “*Хорижда қайси таълим масканида ўқидингиз?*” саволи саналади. Яъни, ушбу савол орқали хориждан қайтаётган респондентларни филътрлаб, фақат тиббиёт соҳасида ўқиб келганларини саралаб оламиз. Одатда, филътр саволини анкетага жойлаштирса ҳам бўлади, ёки жойлаштирмасдан респондентларга ушбу саволни оғзаки тарзда берса ҳам бўлади;

5) анкетани чоп этишда техник хатоларга йўл куйилмаганми? Бунда анкетанинг барча мантли блоклари жойида эканлиги, варақлар алмашиб кетмаганлиги, кўпол грамматик, орфографик хатоларнинг йўқлиги, ҳарфларнинг катталиги турли тоифадаги респондентларнинг ўқиши учун қулайлиги каби талаблар асосида қайтадан текширилади.

2.2.	Анкета саволлари шакллари
-------------	----------------------------------

Анкета саволларининг шакллари сўровда олинаётган маълумотларнинг ишончлилик ва тўлиқлилик даражасига бевосита таъсир кўрсатади.

Психология ва социологияда анкета саволларининг бир қанча шакл ва турлари тўғрисида ёндашувлар кўп. Шулардан айнан респондентлар билан анкета сўрови ўтказишда ҳамда социологик амалиётда осонроқ қўллаш мумкин бўлган турлари тўғрисида тўхталиб ўтамиз.

Анкета саволлари асосан 2 гуруҳга бўлинади: очик ва ёпиқ типдаги саволлар. Қуйида ҳар иккала типдаги саволларни қўллаш техникаси билан таништирамиз.

Очик типдаги саволлар

Очик типдаги саволлар деганда жавоб вариантлари келтирилмаган ва респондент томонидан маълум муаммо ёки воқеа юзасидан эркин тарзда ўз фикрини ёзиш назарда тутиладиган саволлар тушунилади.

Бундай типдаги саволлар асосан олдиндан тизимлаштириш шарт бўлмаган ёки респондентнинг айнан қандай жавоб бериши мумкинлигини моделлаштиришнинг имконияти чекланганда тузилади. Бунда савол тузиш техникасига кўра биринчи савол берилади ва саволдан кейин икки нуқта (:) ишорасини қуйиб респондентга ўз фикрини бемалол баён қилиши учун жой қолдирилади.

Очик типдаги саволлар қўллаш контекстига кўра матнли, номинал ва миқдорий савол шаклида бўлиши мумкин.

Матнли савол. Ушбу савол респондент томонидан эркин фикрлаб маълум муаммо ёки ҳолат юзасидан ўз фикрларини кенг тарзда баён қилиш учун шакллантирилади.

Мисол сифатида қуйидаги матнли саволларни кўриб чиқишимиз мумкин:

1-вариант. *Бахтли оила деганда қайси оилани тушуна-
сиз? Илтимос, фикрингизни баён қилинг:* _____

2-вариант. *Нима деб ўйлайсиз, Ўзбекистонда оилавий
ажралишларни камайтириш учун давлат бундай оилалар-*

га қандай ёрдам кўрсатиши керак? Илтимос, фикрингизни баён қилинг:

Номинал савол. Респондент томонидан маълум ҳолат юзасидан қисқача ўз фикрини баён этиши учун керак. Одатда, бундай саволга бериладиган фикр бир нечта кичик сўзлардан иборат бўлади.

Мисол сифатида қуйидаги номинал саволларни кўриб чиқишимиз мумкин:

1-вариант. *Оилаларга ёрдам кўрсатувчи қайси давлат идоралари тўғрисида маълумотга эгасиз?:* _____

2-вариант. *Айтингчи, оила аъзоларингиз кимлардан иборат?:* _____

3-вариант. *Айтингчи, турмуш ўртоғингиз хулқининг айнан қайси жиҳатлари сизни қатноатлантирмайди?* _____

Миқдорий савол. Ушбу савол респондентни фақат маълум миқдорни баён этишга ундаш ва энг қисқа жавоб олишга йўналтирилади.

Мисол сифатида қуйидаги номинал саволларни кўриб чиқишимиз мумкин:

1-вариант. *Неча марта сиз истиқомат қилувчи туман ёки шаҳардаги “Оила” марказига мурожаат қилгансиз?:*

2-вариант. *Турмуш ўртоғингиз билан қанчадан бери бир-галликдаги турмушдасиз?:* _____

Ёпиқ типдаги саволлар

Ёпиқ типдаги саволлар деганда анкета сўровномасига киритилаётган саволлар кутилаётган тахминий жавоб вариантлари билан биргаликда келтириладиган саволлар тушунилади.

Ёпиқ саволлар, ўз ўрнида, икки гуруҳга бўлинади: *классик ва шкалали саволлар*. *Классик* саволларда респондентларнинг жавоблари кўпроқ ўзига хос шаблон ёки стандартлар асосида олинади ва турли респондентлар жавоблари бир шаблон ёки стандарт асосида миқдорий таҳлил қилинади. *Шкалали* саволлар эса кўпроқ психологик характер касб этиб, респондентлардаги фикрлар уларнинг стереотиплари, қарашлари, кайфияти ва бошқа эмоционал-психологик кўрсаткичларига қараб даражалар ва ёки шкалалар асосида тизимлаштирилади.

Энди, классик ва шкалали ёпиқ саволлар турлари ҳамда уларни шакллантириш техникаси билан таништирамиз.

Классик ёпиқ савол шакллари

Дихотомик савол. Респондентнинг аниқ вазият ёки воқеа-ҳодиса юзасидан хабардорлик, иштирок этганлик ёки тааллуқлилиқ ҳолатини аниқлаш мақсадида шакллантирилади. Одатда бундай саволга бериладиган жавобда респондент фикрга ёки қўшилади, ёки инкор этади, ёки бефарқлигини маълум қилади.

Қўллаш техникасига мисоллар:

1-вариант: *Давлат томонидан ёш оилалар учун ажратилган имтиёзли кредитлардан хабарингиз борми?*

ҳа;

йўқ.

2-вариант: *Агар мутасадди ташилотлар томонидан оилангиздаги низони ҳал қилишга ёрдам кўрсатилса, турмуш ўртоғингиз билан биргаликда фаровон яшаб кета оласизми?*

ҳа;

йўқ;

билмайман.

Ярим ёпиқ савол. Саволга жавоб вариантлари ишлаб чиқилгандан сўнг, агар респондент томонидан билдириш мумкин бўлган барча вариантларнинг кўзда тутилганлигига ишонч бўлмаса ёки респондент томонидан янада тўлиқроқ маълумот олиш мумкинлигига эҳтимол қилинса тузилади. Бунинг учун саволга жавоб вариантларини бериб бўлгандан сўнг, охириги жавоб қаторида респондент томонидан қўшимча маълумот ёзиш учун алоҳида жой қолдирилади.

Қўллаш техникасига мисоллар:

1-вариант: *Сиз неча ёшдан турмуш қургансиз ?*

18 ёшгача;

18-19 ёш;

20-25 ёш;

25-30 ёш;

ўзингиз ёзинг: _____

2-вариант: *Сиз бирор марта ёрдам сўраб “Оила” марказига мурожаат қилганмисиз?*

Ҳа, мурожаатим яхши қаноатлантирилган;

Ҳа, мурожаатим нотўлиқ қаноатлантирилган;

Ҳа, бироқ мурожаатим қаноатлантирилмаган;

Йўқ, зарурат бўлмаган;

Мурожаат қилганимда улардан ёрдам оломаганман;

Ёрдам беришига ишончим йўқ;

Жавоб беришим қийин;

Илтимос, агар бошқа жавобингиз бўлса, ўзингиз ёзинг: _____

Муқобил савол. Саволга респондент билдириши мумкин бўлган барча жавоблар шаблони келтирилади. Респондент томонидан ушбу жавоблардан фақат биттасини белгилаш назарда тутилади. Айнан ана шу савол юзасидан респондент томонидан икки ёки ундан кўп жавобни белгилаш ёки жавоблардан ташқари тарзда қўшимча маълумот бериш имконияти чекланади.

Қўллаш техникасига мисоллар:

...1-вариант: Сиз турли телеканалларни қўриш имкониятига эга бўлиш учун қандай воситадан фойдаланасиз ?

- Оддий антенна;
- Спутник антенна;
- Пуллик кабель телевидениеси;
- Қўриш имкониятига эга эмасман.

2-вариант: Айтингчи, Сиз борган мамлакатда бошқа давлатлардан келган фуқароларга вақтинчалик яшаиш учун жой топишда, рўйхатга ва миграцион ҳисобга қўйиш, иш топишда кўпроқ кимлар қўмаклашади?

- Ўша давлатдаги расмий идоралар;
- Ўша давлатдаги инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи но-давлат ташкилотлар;
- Ўша давлатда доимий яшовчи обрўли миллатдошлари ва ватандошлари томонидан қонуний ташкил этилган бирлашма ёки уюшмалар.
- Ўша давлатда олдинроқ бориб ишга жойлашган бир вилоятдан ёки шаҳардан келган фуқаролар, ёки маҳалладош, қишлоқдошлар.

Меню саволи. Саволда респондент билдириши мумкин бўлган барча жавоблар шаблони келтирилади. Респондент томонидан ушбу жавоблардан бир нечтасини белгилаш имконияти яратилади. Шунинг учун ҳам у “меню”га ўхшатилади.

Қўллаш техникасига мисоллар:

...1-вариант: Айтингчи, Сиз асосан телевидение орқали қандай теледастурларни томоша қилишни афзал кўрасиз? Бир қанча жавоб вариантини белгилашингиз мумкин.

- Ўзбекистон ва дунёда юз берган воқеа-ҳодисалар ҳақидаги янгиликлар;
- Сиёсий ва ижтимоий мавзуларга оид кўрсатувлар;
- Маҳаллий ва хорижий фильмлар, сериаллар;
- Мусиқий ва спорт дастурлари, ток-шоу, телеўйинлар;
- Товар ва хизматлар тўғрисидаги кўрсатувлар, фойдали маслаҳатлар;

□ Табиат ва ҳайвонот, фан-техника ва бошқа илмий-ўқув теледастурлар.

...2-вариант: *Айтингчи, Сиз борган мамлакатда янгидан мослашиш даврида кўпроқ қандай муаммоларга дуч келдингиз? Ушбу савол бўйича бир қанча жавоб вариантини белгилашингиз мумкин.*

□ Ўша давлат маҳаллий аҳолисининг меҳмондўст эмаслиги;

□ Полиция ходимларининг пул таъмағирлик қилиши;

□ Миграция хизмати ходимларининг қўполлиги ва жуда кўп текширувлар, рейдлар ўтказиши;

□ Иш берувчи томонидан тақдим этилган яшаш жойида одам кўплиги сабабли тиқилинч ва ноқулай вазият;

□ Иш жойида сифатли овқатланиш имкониятининг йўқлиги;

□ Бошқа давлатлардан келиб ишлаётганларга сифатли тиббий хизмат кўрсатилмаслиги;

□ Бошқа давлат фуқароларига миллатчилик қиладиган алоҳида кўча тўдаларининг борлиги.

Шкалали ёпиқ савол шакллари

Лайкерт шкаласи асосидаги савол. Респондентларнинг бирор фикрга қўшилиш ёки қўшилмаслик даражасини билишга йўналтирилган. Одатда Лайкерт методикасида фикрга қўшилиш даражасини белгиловчи 5 та шкала бўлади. Шундан ўрта шкала нейтрал саналади ва савол юзасидан фикрнинг мавжуд эмаслигини кўрсатади. Шкалаларда “қўшилман/қўшилмайман”, “розиман/норозиман”, “тўғри/нотўғри” ёки бошқа шунга ўхшаш ҳукмлар даражаланиб чиқади.

Қуйида хорижда ўқиб келган ёшларнинг ижтимоий қадриятларини ўрганиш мисолида ушбу техника бўйича шакллантирилган савол келтирилади:

Қуйидаги фикрларни ўқиб уларга қай даражада қўшилишингизни белгиланг:

1. Хорижда олий таълим муассасасида ўқиш давомида ёшларнинг ижтимоий қадриятлари сезиларли даражада

Ўзгаради.

- тўлиқ қўшиламан;
- қўшиламан деса ҳам бўлади;
- жавоб беришим қийин;
- қўшилмайман деса ҳам бўлади;
- мутлақо қўшилмайман.

2. Хорижий мамлакатдалигимда ўз сиёсий дунёқара-
шимни қайсидир маънода ўзгарган деб ҳисоблайман.

- тўппа-тўғри;
- қисман тўғри;
- жавоб беришим қийин;
- қисман нотўғри;
- мутлақо нотўғри.

Осғуд шкаласи асосидаги савол. Ушбу шкала семантик дифференциал асосида тузилади. Шкаланинг мақсади – маълум кўрсаткич ёки омилни респондент назарига қўра баҳолаш. Бунинг учун саволга респондент томонидан баҳолаш учун иккита бир-бирига қарама-қарши омил, яъни антонимлар кўрсатилади. 1 дан 3 гача ижобий баҳо кўтарилиб борилса, -1 дан -3 гача салбий баҳо ҳам кўтарилиб борилади. Бунда 0 - нейтрал шкала саналади.

...Мисол тариқасида аҳоли вакиллари томонидан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш идоралари ходимларини баҳолаш юзасидан шакллантирилган куйидаги савол келтирилади:

Сиз яшаб турган маҳалладаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш идораси ходимларининг айрим ҳислатларига ўз баҳонгизни беринг. Маслаҳат: Илтимос, ҳар бир жавоб шкаласидаги битта даражани танланг ва доирачага олиб қўйинг. 0 интервалдан чапга қараб (1, 2, 3) ижобий, ўнга қараб (-1, -2, -3) салбий баҳо даражалари берилади.

Маҳаллий фуқаролар билан муомаласи

хушмуомала 3 2 1 0 -1 -2 -3 қўпол

жамоат ҳойларидаги ўзини туттиши

маданиятли 3 2 1 0 -1 -2 -3 маданиятсиз

ўз мажбуриятларини билиш даражаси

билади 3 2 1 0 -1 -2 -3 билмайди

ижтимоий-сиёсий ислохотлардан хабардорлик даражаси

сиёсий фаол 3 2 1 0 -1 -2 -3 сиёсий суст

Терстоун шкаласи асосидаги савол. Бир хил ҳодисанинг турли элементларидан респондентларнинг қониқиш даражасини билиш мақсадида қўлланилади. Бунинг учун бир вақтнинг ўзида ҳам ижобий, ҳам салбий бўлиши мумкин бўлган ва бир хил ҳодисанинг турли қирраларини очиши мумкин бўлган бир қанча кўрсаткичлар ишлаб чиқилади. Респондентга ҳар бир кўрсаткич бўйича қониқиш ёки қониқмаслик билан боғлиқ бирор шкалани белгилаш сўралади. Шкалалар 5 та бўлиб, мутлақо қониқмаганлик ҳолатидан мутлақо қониққанлик ҳолатига қараб 1 дан 5 гача қараб ўсиб боради. Бунда 3 нейтрал шкала саналади.

... Мисол тариқасида “Фуқароларнинг сиёсий партиялар фаолиятига муносабати” мавзуси доирасида Терстоун шкаласи асосида шакллантирилган қуйидаги савол келтирилади:

Қуйида келтирилган ҳар бир кўрсаткич бўйича сиз аъзо бўлган сиёсий партия фаолиятидан қониқиши даражангизни белгиланг ва доирачага олиб қўйинг.

Кўрсаткич	Умуман қониқтирмайди	Асосан қониқтирмайди	Қониқтиради деса ҳам бўлади, қониқтирмайди деса ҳам	Асосан қониқтиради	Тўлиқ қониқтиради
<i>Дастурий вазифалари</i>	1	2	3	4	5
<i>Сийсий стратегияси</i>	1	2	3	4	5
<i>Тарғибот фаолияти</i>	1	2	3	4	5
<i>Лидерлар ҳаракати</i>	1	2	3	4	5
<i>ОАВдаги чиқишлари</i>	1	2	3	4	5
<i>Ёшлар билан ишлаши</i>	1	2	3	4	5
<i>Бошқа партиялар билан рақобати</i>	1	2	3	4	5
<i>Ижтимоий сиёсатдаги иштироки</i>	1	2	3	4	5
<i>Парламентдаги фракция ҳаракати</i>	1	2	3	4	5

2.3.

**Анкета саволларини шакллантириш
қондалари**

Инсон томонидан бериладиган савол шунчалар турли, ақлли ёки аксинча, бир-бирига зид ва сафсатали бўлиши мумкин. Ундан ташқари, баъзи ҳолларда биз томонимиздан шошилиш, ўйлашдан, асосланмасдан тузилган саволлар бирор-бир жавобни талаб қилмаслиги ва ҳатто, баъзи ҳолларда сўралаётган шахсни мушкул аҳволга ёки мантқиққа тўғри келмаслиги билан таажжубга солиши мумкин.

Ушбу хилма-хилликни таҳлил қилиб, анкета сўровида нимани сўраш мумкин, нимани эса ҳеч қандай ҳолатда сўраш мумкин эмаслигини аниқлаб олиш жуда муҳимдир. Саволлар бериш санъати – бу мураккаб иш. Айнан қайсиларини, айнан кимга, қаерда ва қайси вақтда бериш мумкинлигини билиш даркор. Қундалик ҳаётда қайтадан сўраш, аниқлаштириб олиш, суҳбатга киришиш имконияти доим бор. Респондентлар билан анкета сўровини ўтказиш эса – бошқа нарса.

Анкета саволларини шакллантиришида эътиборга олиш керак бўлган энг биринчи маслаҳат: дастлаб респондентлардан қандай ахборот олиш мумкинлигини белгиланг ва уларни анкета саволларига айлантиришининг самарали технологиясини топинг.

Анкета саволини тузишдан аввал, ўзингиз учун, муаммоларнинг барча жиҳатлари, ҳаттоки ҳеч қандай жавоб талаб қилмайдиганлари ҳам инobatга олинганлигини аниқлаштириб олинг. Сўнгра кейинги босқичга ўтса бўлади – саволларни шакллантириш, ибораларни тўғрилаш, анкетадаги саволлар кетма-кетлигини белгилаш. Шунинг эътиборга олиш керакки, савол мазмуни авваламбор манфаатдор шахс (тадқиқотчи, таҳлилчи)ни қизиқтиради, унинг шакли, тили ва услуби эса – респондентни! Сизни одамнинг хабардорлиги даражаси қизиқтиради, унга эса айнан шуни тан олиш ноқулай. Демак, мақсадингизни бир оз яширинг, уни ўз суҳбатдошингиз учун таниш кўринишда ифодаланг (масалан,

очик савол ўрнига ёпиқ ёки тўғридан-тўғри савол ўрнига билвосита савол беринг).

Анкета сўровномаси агар қуйидаги учта (индикаторлик, коммуникатив ва инструментал) функцияни бажара олса, ўшандагина самарали технология асосида шакллантирилган бўлади.

Индикаторлик функцияси шуки, ҳар бир савол бошқа муаммога алоқадор бўлган ахборот эмас, балки қидирилаётган маълумот олиншини таъминлаши керак. Бу борада ҳар бир саволни тузаётганда унга индикатор, яъни миқдорий кўрсаткичга қарагандек ёндашиш керак. Бунда ҳар бир савол бўйича олинган жавобларни умумлаштирганда тадқиқот учун керак бўлган маълумот ҳосил бўлиши керак. Масалан, агар респондентларга “*ёшингиз нечида?*” ёки “*жинсингиз нима?*” деган оддий саволлар берилса, ушбу саволлар бўйича олинган жавоблар респондентларининг ижтимоий-демографик тузилиши тўғрисидаги бирламчи маълумотларни ҳосил қилади.

Саволнинг **коммуникатив функцияси** респондент билан тадқиқотчи ўртасида виртуал ижтимоий-психологик мулоқотни ўрнатиш ва ривожлантириш билан ифодаланади. Бу борада анкетадаги саволлар орқали кўпроқ респондентга мурожаат, илтимос қилиш ёки унинг ҳалоллигига урғу бериш керак. Бунинг учун “*Айтингчи, ...*”, “*Сизнингча...*”, “*Нима деб ўйлайсиз, ...*”, “*Ўз фикрингиз билан ўртоқлашинг*”, “*Илтимос, бу борадаги ўз самимий фикрингизни билдиринг*” каби мурожаат сўз ибораларидан фойдаланиш мумкин.

Анкета сўрови давомида респондент ўзини ўз қиёфасида хис қилиши учун савол мазмуни ва баён қилиш усули респондентнинг кундалик лексикасига айлантирилиши керак. Ундан ташқари, саволлар ҳажм нуқтаи назарига кўра респондентларнинг айрим психологик хусусиятлари: уларнинг хабардорлиги ва билиши, хотираси ва таҳлилий қобилиятига мослаштириш мақсадга мувофиқ саналади. Назаримизда, саволлар тузишда тажрибали маркетинглар томонидан берилган қуйидаги маслаҳатларга қулоқ тутишимиз керак: анкета саволлари аниқ бўлиши керак; савол тақозо

этадиган жавоблар шакли ёзиш учун қулай бўлиши лозим; савол фақат битта предмет ҳақида берилиши лозим; савол имкон қадар қисқа ва лўнда бўлиши лозим, агар савол узунроқ тузилса, унда унинг асл моҳияти тушунарли тилда баён этилиши лозим; саволлар тўғри ва аниқ жавобларни келтириб чиқариши лозим.

Социологик анкетанинг коммуникатив функциясига саволларнинг шакллари катта таъсир кўрсатади. Юқоридагилардан маълум бўлдики, анкета сўрови асосан ёпиқ саволлар асосида ўтказишга йўналтирилган. Анкета тузилаётганда имкон қадар очиқ саволларни кўпайтириб юбормаслик керак. Агар очиқ саволлар кўпайиб кетса, унда анкета сўровини ўтказиш бефойда. Чунки, бу оғзаки суҳбат тартибига ўхшаб қолади, яъни респондент фақат ўзи фикрлаб, ўзи жавобларни шакллантиришига тўғри келади. Бу эса, улар учун маълум вақт ва машаққатни талаб этадиган иш бўлиб кўриниши мумкин. Ёпиқ саволлар эса уларга фикрларни жамлаш ва тизимлаштиришга ёрдам беради.

Шкалалар асосида тузиладиган ёпиқ саволларнинг афзаллиги шундаки, респондентлар томонидан маълум савол юзасидан ўз фикрини яшириш ёки айтмаслик имконияти чекланган. Чунки, шкалалардаги даражалар уларни ўз баҳоларини беришга ундайди ва ҳар қандай шкаладаги баҳо ҳам тадқиқот бўйича муайян маълумотни шакллантиради.

Умуман олганда, анкета сўровномасининг коммуникатив функцияси сўровда иштирок этаётган таҳлилчи ва респондент ўртасида симпатия, ҳурмат ва ишонч ҳис-туйғуларини яратишга йўналтирилган.

Саволнинг *инструментал функцияси*, саволнинг ўлчов имкониятлари, саволлар блоклари асосида шакллантириладиган шкала ва индексларни тузишга қўйиладиган махсус талабларга риоя қилиш билан боғлиқ. Яъни, саволларга илова қилинаётган жавоблар вариантлари маълум кўрсаткич, индекс ёки шкала асосида ўлчанадиган бўлиши лозим. Бунинг учун анкета саволлари ва жавоблари куйидаги инструментал талабларга жавоб бериши лозим:

1. Анкетадаги муайян савол бўйича жавоблар ишлаб чиқиладиганда барча эҳтимолий вариантлар кўриб чиқили-

ши ҳамда тўғри жойлаштирилиши лозим. Акс ҳолда, респондентлар ўзини хоҳлаган жавобини вариантлардан топа олмаса, бошқа бир жавоб вариантыни белгилаши ёки анкетанинг ушбу саволини умуман белгиламаслиги мумкин. Бундай ҳолатда эса, жавобни ўлчаш қонуниятини бузилади.

2. Жавоблар мазмуни юзасидан бир ўлчамли бўлиши керак. Масалан, савол сифатида *“бир ойда қанча маош оласиз?”* саволига жавоб вариантлари сифатида *“1) 500 минг сўм; 2) 1 миллион сўм; 3) бир ойлик яшашим учун етарли миқдорда”* жавоблари берилган бўлса, бунда ушбу вариантларда 3-жавоб ўлчов қонуниятини бузиб келмоқда. Чунки, 1 ва 2-жавоблар пул ҳажмини билдирса, 3-жавоб ойлик маошдан қониқиш даражасини билдирмоқда.

3. Жавоблар бир-бирини рад этувчи хусусиятга эга бўлиши лозим. Бунинг учун битта саволга бериладиган жавоб вариантлари бир-биридан принципиал фарқ қилиши лозим. Саволлар бир-бирига жуда ўхшаш бўлса, респондент чалғиши ва тўғри жавобни кўрсатишга иккиланиши мумкин. Агар ушбу хато туфайли респондент ростдан ҳам нотўғри жавоб кўрсатса, унда ушбу жавоб варианты бўйича тўпланган маълумотларни нотўғри таҳлил қилишга олиб келади.

4. Агар жавобларни даражалаштириш зарурияти туғилса, улар респондент учун тушунарли шаклда асосланган бўлиши лозим. Масалан, *“Сиз “Ўзбекистон ҳаво йўллари” авиакомпанияси ходимлари томонидан Тошкент шаҳар халқаро аэропортида фуқароларни қабул қилиш жараёнини ташкиллаштириш сифатига қандай баҳо берасиз?”* деган савол билан мурожаат қилиб, жавоб сифатида *1) аъло; 2) яхши; 3) қониқарли; 4) қониқарсиз* вариантлари берилди, дейлик. Респондентлар қачонлардир *“Ўзбекистон ҳаво йўллари”* авиакомпанияси хизматидан фойдаланган бўлиши мумкин, бироқ улар авиакомпания ходимлари йўриқномаси билан таниш бўлмаслиги, ёки ҳаво қатновида чарчаганлиги, кайфиятининг йўқлиги сабабли ҳар қандай саволга салбий жавоб бериши мумкин. Кимнингдир назарида аэропортда қайсидир ишларни ташкиллаштириш муаммо бўлиб кўринган бўлса, кимдир уни умуман пайқамаган бўлиши мумкин. Шу сабабли, бу каби даражали саволларга респондентлар

асосланмаган ва ноҳолисона жавоб бериши мумкин. Шунинг учун анкетада бундай саволлардан қочиш керак, уларни бошқача матнли кўринишда берган маъқул. Агар вазият талаб этиб, бундай саволлар киритилса, унда ҳар бир даража нимани англатишини ёзма ёки оғзаки тартибда тушунтирилиши лозим.

5. Саволлар ва жавоблар имкон қадар кодланган бўлиши лозим. Анкетадаги саволлар тақсимланганидан сўнг, анкетадаги саволлар ва жавоблар вариантлари кодлаштирилади. *Кодлаштириш* – бу саволларга ва жавобларининг у ёки бу ифодаларига сонли кодлар бериш демакдир. Унинг вазифаси бирламчи ахборотни тартибга солиш ва кейинчалик статистик ишлов бериладиган компьютердаги маълумотлар базасига киритишни қулайлаштиришни таъминлашдан иборат.

Кодлаштиришни тамомлагандан сўнг ўзгарувчилар кодларининг кетма-кетлик рақамлари тартиби тўғрилигини текшириш керак. Агар сиз бир ёки иккита рақамни ўтказиб юборган бўлсангиз (масалан, 23 рақами остидаги ўзгарувчидан кейин 26 келаётган бўлса), бу маълумотлар базасида ҳар бир анкетада (қаторда) бир нечта позицияларни ноллар билан тўлдиришга тўғри келади. Анча катта ҳажм бўлганда (сўралганлар сони бир неча юз бўлса), бу анча жиддий меҳнат ва вақт билан боғлиқ муаммоларни юзага келтиради.

Анкетадаги барча саволлар шакллантириб бўлингач, анкета сўровномаси тузилиши куйидаги мезонлар асосида қайта кўриб чиқилиши ва зарур ҳолларда қайта таҳрир этилиши мақсадга мувофиқ:

✓ респондентларни жавоб беришдан бош тортишга ундовчи “жавоб беришга қийналаман”, “билмайман” каби жавоб вариантлари анкетада кўпайиб кетмаганми, агар бундай вариантлар бўлса, унда бошқа саволлар орқали ушбу масала юзасидан маълумот олиш имконияти яратилмаганми?

✓ айрим ёпиқ саволларга респондентлар томонидан қўшимча фикрини баён қилиш учун “бошқа жавоб” ёки “ўзингиз маълум қилинг” каби бандларни киритиш шарт эмасми?

✓ савол сўровда иштирок этаётган барча респондентлар учун тааллуқлими ёки филтер-саволларни жойлаштириш керакми?

✓ респондентга жавоб вариантлари белгилаш техникаси кераклича тушунтирилганми?

✓ савол ва жавоб вариантларини ўлчаш шкаласи ўртасида мантикий номувофиқлик йўқми?

✓ анкетада респондент учун тушунарсиз бўлиши мумкин бўлган атамалар йўқми, агар бўлса қандай қилиб савол ёки жавобнинг мазмунини бузмасдан ўзгартирса бўлади?

✓ саволларга берилаётган жавоб вариантлари жуда кўп эмасми (агар ростан жуда кўпайиб кетса унда саволни бошқа тематик блокларга ажратиш зарур)?

✓ саволлар респондентларга салбий эмоция ёки психологик дискомфорт чақирмайдими?

3. СОЦИОЛОГИК АНКЕТА НАМУНАЛАРИ

3.1.	“Ёш оилалар турмуш даврида кенг учрайдиган муаммолар” мавзусида социологик анкета намунаси
------	---

Сизнинг қуйидаги йўналишлардаги фикр ва мулоҳазаларингиз ёш оилалар турмуши давомида кенг учрайдиган муаммоларни илмий тадқиқ этиш ва уларга ечим топишга хизмат қилади. Саволлардан кейин келадиган жавоблар орасидан ўзингизга мос рақамни доира билан ажратиб кўрсатишингизни сўраймиз.

(Ушбу сўровнома оила қурган ва оилавий ҳаётда яшаётган ёшлар томонидан тўлдирилиши учун тузилган. Оиласи ажрим билан яқун топганлар учун анкетани ажрашигунча бўлган вақт мобайнидаги ҳолатдан келиб чиққан ҳолда тўлдириши мақсадга мувофиқ)

А. ЁШ ОИЛАДАГИ МУНОСАБАТЛАР ФАРОВОНЛИГИ

А. 1. Ўз ҳаётингиздан қай даражада мамнунсиз?

1. Тўлиқ мамнунман.
2. Қисман мамнунман.
3. Мамнунлигим ўрта даражада.
4. Қисман норозиман.
5. Умуман норозиман.

А. 2. Оилангиз қандай никоҳдан ўтган? (ҳар бир устунда битта жавобни белгиланг)

Жавоблар	Сизнинг оилангиз	Ота-онангиз оиласи
1-ФХДЁ органидан ва шаръий никоҳдан ўтган		
2-Шаръий никоҳсиз ва ФХДЁ органи рўйхатидан ўтган		
3-ФХДЁ органи рўйхатидан ўтмай шаръий никоҳдан ўтган		
4-Шаръий никоҳсиз ва ФХДЁ органи рўйхатидан ўтмаган		
5-Ажрашган		

А. 3. Сиз неча ёшда никоҳдан ўтгансиз?

1. 17 ёшгача
2. 17
3. 18-22
4. 27 ёшдан кейин
5. Бошқа _____

А. 4. Неча ёшда турмуш қуриш керак деб ўйлайсиз?

(битта жавобни белгиланг)

1. 17 ёшгача
2. 17-20
3. 20-22
4. 23-27
5. 27 ёшдан кейин
6. Бошқа _____
7. Билмайман

А. 5. Айтинг-чи оила қуришдан аввал сизни ва турмуш ўртоғингизни асосан нималар, қандай манфаатлар қизиқтирган?

(ҳар бир устунда унга ҳақ жавобни белгилашингиз мумкин)

Жавоблар	Сизни	Турмуш ўртоғингизни
1-шахсий фазилатлари, одоб-ахлоқи		
2-ижтимоий етуклиги/никоҳ қуришга тайёрлиги (хўжалик юрита билиши, оилани таъминлай олиши)		
3-ташқи кўриниши, хусни		
4-куда томоннинг моддий таъминланганлиги		
5-ота-онага қарам бўлмаслиги, мустақил фикрлаши		
6-маълумот даражаси		
7-ота-онанинг хоҳиши (ота-она танлови)		
8-динга эътиқоди		
9-миллати		
10-бошқа(ёзинг)		

А. 6. Олингиздаги муносабатларни қандай баҳолайсиз?

(ҳар бир устунда жавобни белгиланг)

Жавоблар	Турмуш ўртоғингиз билан	Ота-онангиз билан	Турмуш ўртоғингизнинг ота-онаси билан
1-жуда яхши			
2-яхши			
3-ўртача			
4-ёмон			
5-жуда ёмон			
6-жавоб беришим қийин			

А. 7. Олингизда ким қарор қабул қилади?

(ҳар бир қаторда битта жавобни белгиланг)

Жавоблар	1. Мен	2. Турмуш ўртоғим	3. Турмуш ўртоғим билан мен	4. Ота-онам	5. Қайно-та-қайнонам	6. Жавоб беришим кийин
1-Фарзандларни ўқитишда						
2-Тўй-маросимларни ўтказишда						
3-Фарзандга исм қўйишда						
4-Оила учун қатта микдордаги харидлар қилишда						
5-О'ўЮга ўқишга киришда						
6-Иш жойини танлашда						
7-Оилавий бюджетни бошқаришда						
8-Бошқа муҳим масалаларда (<i>ёзинг</i>) _____						

А. 8. Турмуш қуриш жараёнида “умр йўлдошни” ким танлагани маъқул деб ўйлайсиз? *(битта жавобни белгиланг)*

1. Ота-она
2. Турмуш қураётган инсоннинг ўзи
3. Қариндошлар билан маслаҳатлашган ҳолда
4. Бошқа _____
5. Билмайман

А. 9. Оилангизда энг кўп учрайдиган қийинчиликлар/муаммолар?

(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин)

1. Шахсий уй-жой йўқлиги
2. Моддий етишмовчилик
3. Қулай иш-жой йўқлиги
4. Турмуш-ўртоғимнинг қариндошлари билан келиш-мовчиликлар
5. Соғлиқ билан боғлиқ муаммолар
6. Болаларни боғчага жойлаштиришда муаммолар
7. Маданий ҳордиқ чиқариш учун шароит йўқлиги
8. Бошқа _____

А. 10. Сизнинг оила аъзоларингиздан биронтаси қуйидаги ҳолатларга дуч келганми?

(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин)

Жавоблар	Сиз	Турмуш ўртоғингиз	Фарзандларингиз
1-оғзаки таҳқирлаш, хўрлаш, камситиш			
2-таҳдид қилиш, кўрқитиш			
3-оила ва дўстлар билан учрашишни тақиқлаш			
4-муҳим нарсаларни харид қилишга пул бермаслик			

5-шахсий ишлар юзасидан уйдан чиқишни тақиқлаш			
6-ўқиш/ишга боришни тақиқлаш			
7-маст ҳолатда зўравонлик қилиш			
8-тан жароҳатлари етказиш			
9-бундай ҳолатлар кузатилмаган			

А. 11. Агар бундай ҳолат кузатилган бўлса, ким томонидан содир этилган? *(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин)*

1. Турмуш ўртоғи
2. Отаси
3. Онаси
4. Қайнонаси (турмуш ўртоғининг онаси)
5. Қайнотаси (турмуш ўртоғининг отаси)
6. Ака-укаси, опа-синглиси
7. Қайнака-қайнукаси, қайнопа-қайнсинглиси
8. Бошқа ёзинг _____

А. 12. Агар бундай ҳолат кузатилган бўлса, ўзингиз ёки оила аъзоларингизга нисбатан бундай муносабат сабаблари нима?

(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин)

1. Характерлар мос келмаслиги
2. Рашк қилиш
3. Молиявий қийинчиликлар
4. Жабр кўрган оила аъзосининг тарбияси оғирлиги
5. Қўполлик ёки зўравонлик қилган кишининг шахсиятидаги терслик
6. Можаро иштирокчилари муносабатларининг учинчи шахс томонидан атайлаб бузилиши
7. Ичкилик омили
8. Бошқа ёзинг _____

9. Жавоб беришим қийин

А. 13. Сизнингча, қандай сабаблар таъсирида ёш оилалар орасида ажримлар содир бўлмоқда? (2 тагача жавобни белгилашингиз мумкин)

1. Қизларнинг эрта турмушга узатилиши
2. Йигитларнинг оилавий ҳаётга тайёр эмаслиги
3. Моддий етишмовчиликлар
4. Қайнона ва келин ўртасидаги келишмовчиликлар
5. Оммавий маданият таъсири
6. Бошқаёзинг _____

А. 14. Ёш оилаларга ёрдам берувчи ташкилотлар борлиги ҳақида маълумотга эгамисиз?

1. Ҳа
2. Йўқ

А. 15. Агар “ҳа” деб жавоб берган бўлсангиз, уларнинг қайси бирини биласиз? (ёзиб кўрсатинг)

А. 16. Сиз бирон марта ёрдам сўраб уларга мурожаат қилганмисиз?

1. Йўқ, зарурати бўлмаган
2. Мурожаат қилганимда улардан ёрдам ололмаганман
3. Ёрдам беришига ишончим йўқ
4. Жавоб беришим қийин
5. Бошқаёзинг _____

А. 17. Агар йўқ бўлса нима сабабдан?

1. Зарурат туғилмаган
2. У ташкилотлар тўғрисида маълумотим йўқ
3. Ёрдам беришига ишонмайман
4. Жавоб беришим қийин
5. Бошқаёзинг _____

(ёзиб кўрсатинг)

Б. ОИЛАНИНГ МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРИ

Б. 1. Оилангиз учун қайси қадриятлар муҳим?

(учтагача жавобни доира билан белгилашингиз мумкин)

1. Ота-оналар болалар учун намуна бўлишлари керак
2. Меҳнатсеварлик
3. Соғлом турмуш тарзи ва овқатланиш маданияти
4. Оилада ва фарзанд тарбиясида масъулиятли бўлиш
5. Содиклик, ҳалоллик
6. Мустақиллик
7. Зиёлилик
8. Катталарни, ота-онани қадрлаш ва ҳурмат қилиш
9. Оилада тенг ҳуқуқлилик, оиладаги вазифаларнинг тенг тақсимланганлиги
10. Бошқа _____
11. Жавоб беришим қийин

Б. 2. Спиртли ичимликларга нисбатан муносабатингиз?

(ҳар бир устунда битта жавобни белгиланг)

Жавоблар	Сизнинг	Турмуш ўртоғингизнинг
1-тез-тез истеъмол қиламан (ҳафтада бир неча марта)		
2-баъзан истемол қиламан бир ойда бир неча марта		
3-жуда кам ҳолларда истеъмол қиламан (йилига бир неча марта)		
4-Умуман истеъмол қилмайман		
5-жавоб беришга қийналаман		

Б. 3. Ижтимоий нуқтаи назардан оиладаги хиёнатга муносабатингиз қандай? (битта жавобни белгиланг)

1. Бундай ҳолатлар кам, чунки бу кечириб бўлмайдиган масала

2. Бундай ҳолатлар баъзида учраб туради, уларни аниқлаш қийин

3. Бундай ҳолатлар одатдагидан кўп, кадриятлар емирилиш натижаси

4. Бундай ҳолатлар кўп, уларга жамият бефарқ

5. Жавоб беришим қийин

Б. 4. Динга бўлган муносабатингиз? (*ҳар бир устунда битта жавобни белгиланг*)

Жавоблар	Сизнинг	Турмуш ўртоғингизнинг	Ота-онангизнинг
1-Мен динга эътиқод қилмайман			
2-Мен диний урф-одатларни биламан			
3-Мен доимий равишда диний урф-одатларга амал қилиб келаман			
4-Мен учун дин жуда муҳимдир			
5-Жавоб беришга қийналаман			

В. ИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИК

В. 1. Ҳозирги кунда нима билан бандсиз?

(*ҳар бир устунда истаганча жавобни белгилашингиз мумкин*)

Жавоблар	Сиз	Турмуш ўртоғингиз
1-Талаба		
2-Давлат муассасасида ишлайман		
3-Хусусий/нодавлат секторида ишлайман		

4-Тадбиркорлик билан шуғулланаман		
5-Жамоатчилик ишлари билан шуғулланаман		
6-Доимий иш-жойим йўқ, бошқа хуудларга ишлагани бораман		
7-Доимий иш-жойим йўқ, бошқа мамлакатларга ишлагани бораман		
8-Бола тарбияси билан шуғулланаман		
9-Ишламайман ва ўқимайман (<i>В. 3. саволга ўтинг</i>)		
10-Бошқа ёзинг		

В. 2. Ойлик даромадингиз қанча?

(*Ҳар бир устуда битта жавобни белгиланг*)

№	Жавоблар	Сизнинг	Турмуш ўр-тоғингизнинг
	300 000 сўмдан кам		
	300 000 – 500 000 сўмгача		
	1 000 000 – 2 000 000 сўмгача		
	2 000 000 – 3 000 000 сўмгача		
	3 000 000 сўмдан юқори		
	Доимий даромадим йўқ, бироқ ҳар ой 1 000 000 гача		
	Доимий даромадим йўқ, бироқ ҳар ой 1 000 000 дан юқори		
	Даромад йўқ, бошқа киши қарамоғида		

В. 3. Қандай сабабларга қўра ишламайсиз?

(*ҳар бир устунда битта жавобни белгиланг*)

Жавоблар	Сизнинг	Турмуш
1-Ишлашни хоҳламаслик		
2-Соҳа бўйча иш йўқлиги		
3-Ҳеч қандай иш йўқлиги		
4-Бўш вақант жойлардаги иш ҳақи камлиги		
5-Ишлашга рухсат берилмаслиги		
6-Соғлиқ ёмонлиги туфайли		
7-Ногиронлик туфайли		
8-Бошқа ёзинг		

В. 4. Сизнинг яшаш шариитингиз қандай? (*Битта жавобни белгиланг*)

1. Шахсий уй/квартира
2. Ота-онамиз билан яшаймиз
3. Ижарада турамыз
4. Бошқа _____
5. Жавоб беришим қийин

В. 5. Агар ота-онангиз хонадонида яшасангиз бунинг сабаби нимада деб ўйлайсиз? (*Бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин*)

1. Қулай, уй-хўжалик юмушларида, фарзанд тарбиясида кўмаклашишади
2. Ота-онанинг молиявий кўмаги учун
3. Бошқа уй-жой йўқ
4. Ота-она билан биргаликда яшаш менинг бурчим
5. Бошқа ёзинг _____
6. Жавоб беришга қийналаман

В. 6. Оилангиз турмуш даражасини қандай баҳолайсиз?

(*Битта жавобни белгиланг*)

1. Юқори даражада таъминланган – моддий томондан муаммолар йўқ
2. Ўрта даражада таъминланган – озиқ-овқат ва асосий эҳтиёжлар учун пул етарли

3. Кам таъминланган – пул фақат озиқ-овқат учун етади
 4. Жавоб беришга қийналаман

В. 7. Бўш вақтингизни қандай ўтказасиз?

(Ҳар бир устунда бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин)

№	Жавоблар	Сиз	Турмуш ўртоғингиз
	Телевизор кўраман		
	Дўстлар орқали дам оламан		
	Телефон ёки компьютер орқали интернетдан фойдаланаман		
	Спорт билан шуғулланаман		
	Китоб ўқийман		
	Уй ишлари билан бандман		
	Бола тарбияси билан шуғулланаман		
	Бошқа ёзинг		
	Жавоб беришим қийин		

В. 8. Интернетдан нима мақсадда фойдаланасиз?

(Бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин)

- Интернетга уланмаганман
- Чат оқали дўстларим билан гаплашаман
- Керакли маълумот ва адабиётларни ўқийман
- Компьютер ўйинлари ўйнайман
- Мусиқа эшитаман, кино кўраман
- Тўловларни online тўлайман
- Масофавий таълим олиш учун фойдаланаман
- Янгиликлардан хабардор бўлиб бораман
- Илмий мақсадларда фойдаланаман
- Бошқа ёзинг _____

В. 9. Сиз турмуш ўртоғингиз билан бўш вақтларингизни қандай ташкил қиласиз? (Битта жавобни белгиланг)

1. Ҳар биримиз алоҳида тарзда, бир-биримизнинг ишларимизга аралашмаган ҳолда
 2. Кўпроқ бирга, оилавий вақт ўтказишга ҳаракат қиларимиз
 3. Дўстлар орасида дам оларимиз
 4. Ота-оналаримиз билан бирга ўтказаримиз
 5. Бошқа ёзинг _____
-

В. 10. Сиз учун нима муҳимроқ:

(1 дан 4 гача сон билан муҳимлик даражасига қараб белгиланг)

- олий маълумотли бўлиш, билим олиш
- оила қуриш ва ота-она бўлиш
- юкори даромадли ишда ишлаш
- карьера қилиш (хизмат пиллапоялари бўйича кўтарилиш)

В. 11. Сизнинг фикрингизча қандай омиллар оиланинг мустақкам бўлишига хизмат қилади? *(Бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин)*

1. Севги билан қурилган никоҳ
2. Ота-она танлови билан қурилган никоҳ
3. Шаръий никоҳ
4. Қариндошлараро никоҳ
5. ФХДЁ органлари орқали расмий тузилган никоҳ
6. 17-22 ёшларда тузилган никоҳ
7. 23-25 ёшларда тузилган никоҳ
8. 26-30 ёшларда тузилган никоҳ
9. 30 ёшдан ўтиб тузилган никоҳ
10. Бошқа _____

В. 12. Ҳаётингиз давомида оилавий муносабатларингиз ажрим билан яқунланганми?

1. Ҳа (“Г” блоки саволларига жавоб беринг)
2. Йўқ (“Г” блокени қолдириб, “Д” блоки саволларига ўтинг)

Г. АЖРИМЛАР ВА УЛАРНИНГ САБАБЛАРИ
(ушбу блок фақатгина оиласи ажрим билан якунланган ёшлар тўлдириши учун)

Г. 1. Сизнинг никоҳингиз қанча вақт давом этди?

1. 6 ойгача
2. 6 ойдан 1 йилгача
3. 2- йил
4. 4-6 йил
5. 7 йилдан ортик

Г. 2. Сиз неча мартаба турмуш қургансиз?

1. 1 марта
2. 2 марта
3. 3 марта

Г. 3. Бугунги кунда собиқ рафиқангиз (турмуш ўртоғингиз) билан муносабатингиз қандай?

1. Жуда яхши
2. Яхши
3. Ўртача
4. Ёмон
5. Жуда ёмон
6. Ҳеч қандай муносабатимиз йўқ

Г. 4. Кимнинг ташаббуси била никоҳ бекор қилинган?

1. Ўзимнинг ташаббусим билан
2. Турмуш ўртоғимнинг ташаббуси билан
3. Ота-онамнинг хоҳишлари билан
4. Қайона-қайнотамнинг хоҳишлари билан

Г. 5. Собиқ турмуш ўртоғингиз билан оилангизни тиклашни истардингизми?

1. Ҳа
2. Йўқ

Г. 6. Ажрим билан якун топган никоҳингиздан фарзандларингиз борми?

1. Ҳа

2. Йўқ Г. 11 саволга ўтинг

Г. 7. Ажрим билан яқун топган оилангизда нечта фарзанд бор?

1. 1 та
2. 2 та
3. 3 та ёки ундан кўп

Г.8. Фарзандларингиз борлиги оилангиз яхлитлигини сақлаш учун хизмат қилдими?

1. Ҳа
2. Йўқ
3. Бошқа _____

Г. 9. Фарзандингиз ким билан қолди?

1. Онаси билан
2. Отаси билан
3. Бошқа _____

Г. 10. Ажралиш ҳақида қарор қабул қилишда сизнинг қариндошларингиз қандай муносабат билдиришди?

1. Бу фикримни қўллаб-қувватлашди
2. Хавотир олиб бу йўлдан қайтаришга ҳаракат қилишди
3. Бефарқ муносабатда бўлишди

Г. 11. Қандай сабаблар туфайли сиз ажрашишга қарор қилдингиз?

(3 тагача жавоб вариантларини танлаш мумкин)

1. Характерларимиз тўғри келмаганлиги
2. Мавжуд ҳиссиётларнинг йўқлиги
3. Ёмон одатлар мавжудлиги сабабли
4. Моддий муаммолар
5. Уй-жой муаммолари
6. Фарзанд йўқлиги
7. Ота-оналар таъсири туфайли
8. Қариндошларнинг таъсири туфайли
9. Турмуш ўртоғимнинг (рафикамнинг) касаллиги туфайли
10. Узоқ вақт давомида алоҳида яшаганимиз учун

11. Бошқа _____

Г. 12. Ажрашишдан сўнг сиз тушқунлик ҳолатига тушдингизми?

1. Ҳа
2. Йўқ
3. Жавоб беришга қийналаман

Г.13. Ажрашишдан сўнг янги шароитларга қандай мослашдингиз?

1. Жуда тез ва осон, ажралиш менга ижобий таъсир қилди
2. Ўртача, ажралиш менга бироз салбий таъсир қилди
3. Секинлик билан, ажрашганимга қийинчилик билан кўникдим
4. Ҳалигача мослаша олганим йўқ, ажрашганим ёмон таъсир қилди

Г.14. Келажақда шахсий ҳаётингизни йўлга қўйиш учун нималарни режалатириясиз?

1. Мен янги оила қурганман
2. Янги оила куриш арафасидаман
3. Янги оила куриб, бахтли оила куришни режалаштирмақдаман
4. Бошқа _____

Д. РЕСПОНДЕНТ ҲАҚИДАГИ МАЪЛУМОТЛАР

Д.1. Ёшингиз? _____

Д.2 Жинсингиз?

1. Эркак
2. Аёл

Д.3. Оилангизнинг миллий таркиби?

(ҳар бир устунда битта жавоб вариантини белгиланг)

№	Жавоблар	Сиз	Турмуш ўртоғингиз
	Ўзбек		
	Рус		
	Корейс		
	Қозоқ		
	Татар		
	Қорақалпоқ		
	Тожиқ		
	Бошқа (ёзинг)		

Д.4. Маълумотингиз қандай? (ҳар бир устунда битта жавобни белгиланг)

№	Жавоблар	Сиз	Турмуш ўртоғингиз	Отангиз	Онанингиз
	Ўрта				
	Ўрта-махсус (коллеж, лицей)				
	Олий(бакалавр)				
	Магистратура				
	Илмий даражага эгаман (PhD)				
	Илмий даражага эгаман (Фан доктори)				

Д.5. Нечта фарзандингиз бор? (битта жавобни белгиланг)

1. Фарзандим йўқ
2. 1 та
3. 2 та
4. 3 та ва ундан кўп

3.2.	“Ўзбекистонда оилавий ажралишлар сабаблари” мавзусида социологик анкета намунаси
------	---

Хурматли респондент! Сиздан **“Ўзбекистонда оилаларнинг ажралиш сабаблари”** мавзусидаги социологик тадқиқотда иштирок этишингизни сўраймиз. Сиздан кўпроқ маъқул бўлган жавоблардан биттасини ёки бир нечтасини белгилашингизни ёки маъқул бўлмаган тақдирда белгиланган жойда ўз жавобингизни ёзишингизни илтимос қиламиз.

Иштирокингиз анонимлиги юз фоиз кафолатланади, жавоблар умумий кўринишда ишлатилади.

Сизга ушбу тадқиқотда иштирок этиб қимматли вақтингизни ажратганингиз учун олдиндан миннатдорчилик билдирамыз !

1. Сиз инсон ҳаётида оиланинг ролини қандай баҳолайсиз?

Оила муқаддас ҳисобланади.

Ҳаётда оиланинг ўрни иккинчи даражали.

Инсон бахти оилага боғлиқ.

Бахтли ҳаёт учун оила муҳим эмас.

2. Сизнингча оилаларнинг ажралишига асосий сабаб бўлаётган ҳолатлар қайсилар? *(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин).*

Турмуш ёшининг эрталиги.

Оилалардаги маиший муаммолар.

Ишсизлик, маошнинг пастлиги.

Эр-ёки хотиннинг хиёнати.

Эр-хотиннинг бир-бирига ён бермаслиги.

Қайнона ва келин ўртасидаги келишмовчилик.

Келин-куёв томонидан ўз мажбуриятларини билмаслиги, масъулиятсизлиги.

Оила ҳақидаги маънавий тушунчаларнинг шаклланмаганлиги.

Ота-оналарнинг беъэтиборлиги.

Ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятидаги камчилик.

Ичкиликбозлик, гиёҳвандлик ва оилада тез-тез бўладиган жанжаллар.

Бошқа _____

3. Ушбу сабабларнинг бартараф этилишига нима тўсқинлик қилади (*бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин*)

Бир-бирини тушунмаслик.

Оилада соғлом муҳитнинг йуклиги.

Ёшларда кўникманинг йуклиги.

Ота-оналарнинг нотўғри аралашуви.

Сабрсизлик.

Бошқа _____

4. Ажримлар фарзандларнинг келажак ҳаётига уларнинг характерида салбий таъсир кўрсатади.

Тўлик қўшиламан.

Қўшиламан деса ҳам бўлади.

Жавоб беришим қийин.

Қўшилмайман деса ҳам бўлади.

Мутлақо қўшилмайман.

5. Оилада аёлларнинг ишлаши жанжалларга ҳамда ажралишга олиб келадими?

Ҳа.

Йук.

Билмайман.

Кўп ҳолларда сабаб бўлади.

6. Оилада қайнона ва келин муносабати қандай бўлиши лозим? (*бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин*).

Келин хамиша қайнонасига ҳурмат кўрсатиши ва унинг сўзидан чиқмаслиги лозим.

Қайнона келиннинг оиласига аралашмаслиги ва келинга бефарқ бўлиши керак.

Қайнона қаттиққўл бўлиши керак.

Келин ва қайнона ҳамиша бир-бирини тушуниб яшаши керак.

7. Сизнинг фикрингизча эр-хотиннинг ижтимоий келиб чиқиши ажралишларнинг сабабими?

Ҳа.

Қисман бу омил ҳам сабаб бўлиши мумкин.

Ажримларда ижтимоий келиб чиқишнинг роли йўқ.

Жавоб беришга қийналаман.

8. Дабдабали туйлар ва икки томоннинг мебел ва бошқа нарсалар учун қиладиган турли молиявий харажатлари кейинчалик ажралишга сабаб бўлиши мумкин бўлган омилми?

Ҳа.

Йўқ.

Ёш оиланинг турли жанжалларига сабаб бўлади.

Бошқа жавоб

9. Эр-хотин ўртасидаги муносабатларнинг салбийлашуви, ҳар доим ҳам ажралишга олиб келиши мумкинми?

Ҳа.

Йўқ.

3-шахсларнинг аралашувига боғлиқ.

Жавоб беришга қийналаман.

10. Иқтисодий омиллардан қайсилари кўпроқ сабаб бўлади? *(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин).*

Ишсизлик.

Иш ҳақининг камлиги.

Турмуш ўртоғининг чет элда ишлаши.

Оилавий бюджетнинг пастлиги.

Ажралишга иқтисодий омилларнинг таъсири йўқ.

Жавоб беришга қийналаман.

11. Сизнингча дунёқарашларнинг турлилиги ажримларга қайси омил орқали сабаб бўлиши мумкин? *(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин).*

Ҳаёт йўлларининг турлиликча.
Келин куёвлар бир-бирларини билмаслиги.
Ҳар хил рашклар.
Жанжаллар келиб чиқиши орқали.
Жавоб беришга қийналаман.

ҚАРАНГ ШУНИНГДЕК!!!

12. Ёш турмуш қуриш? *(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин).*

Бир-бирини тушунмасликка олиб келади.
Ёш турмушга ота оналар сабабчи бўлади.
Кўп жанжаллар шундан келиб чиқади.
Бефарзандликка олиб келади.

13. Эркак ва аёл ўртасидаги жинсий муносабатлар ажралишга сабаб бўлишига қандай қарайсиз? *(бир нечта жавобни белгилашингиз мумкин).*

Ажралишга алоқаси йўқ.
Биринчи даражали сабаб бўлади.
Оила мустақкамлиги, эр ва хотин муносабати шунга боғлиқ.
Эр ва хотиннинг бир-бирдан совушига олиб келади.
Муносабатларни сўндиради.
Оилавий кўп жанжалларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади.

14. Оилаларнинг ажралишига гиёҳвандликнинг таъсири борми?

Ҳа.
Йўқ.
Жавоб беришга қийналаман.

15. Ичкиликка ружу қўйиш ажралишига сабаб бўлиши мумкинми?

Ҳаддан зиёд ичкиликка ружу қўйиш ҳолларида.
Йўқ аҳамиятга эга эмас.
Жавоб беришга қийналаман.

Бошқажавоб _____

16. Оила мустаҳкамлиги учун меҳр-муҳаббат бўлиши шартми?

Оила мустаҳкамлигини меҳр-муҳаббат таъминлаб беради.

Оиланинг мустаҳкамлиги бунга боғлиқ эмас.

Йўқ, шарт эмас.

17. Оилада эр ва хотиннинг ўрни ва мажбуриятлари қандай бўлиши лозим деб ўйлайсиз?

ДИҚҚАТ!!! ОХИРГИ САВОЛЛАР ГУРУҲИ

18. Ажримларни олдини олишга қаратилган қайси органларни биласиз?

19. Мазкур органга (ёки органларга) неча маротаба муурожаат қилгансиз? (агар 18-саволда кўрсатган бўлсангиз, кўрсатмаган бўлсангиз 20-саволга утишингиз мумкин)

20. Қуйида келтирилган ҳар бир кўрсаткич бўйича Сиз қониқиш даражангизни белгиланг ва доирачага олиб қўйинг.

Кўрсаткич	Умуман қониқтир- майди	Асосан қониқтир- майди	қониқтиради деса ҳам бўлади, қониқтирмайди деса ҳам	Асосан қониқтиради	Тўлиқ қониқтиради
ФХДЁ бўлимларининг ажримларни олдини- олишдаги тарғибот тадбирлари самараси	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
хотин-қизлар қўмиталарининг ажримларни олдини олишдаги фаолияти самараси	1	2	3	4	5

21. Сиз яшаб турган маҳалладаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи ҳузуридаги яраштирув комиссиясининг иш фаолиятга ўз баҳоингизни беринг. Маслаҳат: Илтимос, ҳар бир жавоб шкаласидаги битта даражани танланг ва доирачага олиб қўйинг. 0 интервалдан чапга қараб (1, 2, 3) ижобий, ўнга қараб (-1, -2, -3) салбий баҳо даражаслари бериледи.

Аҳоли билан ҳушмуомаласи

ҳуш муомала 3 2 1 0 -1 -2 -3 қупол

Оилаларни яраштиришдаги ўрни

маданиятли 3 2 1 0 -1 -2 -3 маданиятсиз

Ўз мажбуриятларини билиш даражаси
билади 3 2 1 0 -1 -2 -3 билмайди

22. Сизнингча оилаларда ажримларни олдини олишга қандай чоралар кўрилиши лозим деб ҳисоблайсиз? (илтимос фикрингизни баён қилинг).

23. Ёшингиз _____ Миллатингиз _____
Жинсингиз (*тағига чизинг*) Эрақак Аёл
24. Сизнинг маълумотингиз? (*тағига чизинг*)

Олий (бакалавр) Олий (магистр) Ўрта махсус

25. Ҳозирги вақтда сизнинг асосий касбингиз нима?

Қўшимча фикр мулоҳазангиз бўлса кўрсатишингиз мумкин.

Сиз ўзингизнинг иштирокингиз билан юртимизда оилаларнинг ажралишини олдини-олишга ва ота-онасиз болаларни камайишига бефарқ эмаслигингиздан миннатдормиз!

СЎРОВДА ИШТИРОКИНГИЗ УЧУН КАТТА РАҲМАТ!

ХУЛОСА

Шундай қилиб, социологик тадқиқотлар методологиясида жамоатчилик фикрини узлуксиз равишда мониторинг қилиб боришга сўров инструментларини қўллаш орқали эришилади. Энг муҳим сўров инструменти эса – бу социологик анкета ёки анкета сўрови методидир.

Қўлланмада келтирилган ахборотлар юзасидан куйидаги тўхтамларга келиш мумкин.

1. Анкета сўрови деганда инсонлардан олдиндан тайёрланган сўровномалар асосида маълум объектив фактлар, воқеа, ҳодиса ва шахслар тўғрисида фикр олиш жараёни тушунилади. Содда қилиб айтганда, анкета сўрови – анкета асосида суҳбат қилишдир. Анкета сўрови ёрдамида респондентлардан ўзлари гувоҳи бўлган, эшитган, кўрган ёки мустақил тушунчага эга бўлган маълум воқеа ёки шахс тўғрисида маълумот олиш жараёнини тушуниш мумкин.

2. Анкета сўровномасида ахборот ташувчиси бўлиб респондентлар жавоблари саналади. Содда қилиб айтганда, анкета – сўров ҳужжати, респондент билан ўтказиладиган суҳбат сценарийси саналади.

3. Анкета саволларининг шакллари сўровда олинаётган маълумотларнинг ишончлилиги ва тўлиқлилиги даражасига бевосита таъсир кўрсатади.

4. Анкета саволлари асосан 2 гуруҳга бўлинади: очиқ ва ёпиқ типдаги саволлар. Очиқ типдаги саволлар деганда жавоб вариантлари келтирилмаган ва респондент томонидан маълум муаммо ёки воқеа юзасидан эркин тарзда ўз фикрини ёзиш назарда тутилладиган саволлар тушунилади. Ёпиқ типдаги саволлар деганда анкета сўровномасига киритилаётган саволлар кутилаётган тахминий жавоб вариантлари билан биргаликда келтириладиган саволлар тушунилади.

5. Анкетадаги барча саволлар шакллантириб бўлингач, у қайта кўриб чиқилиши ва зарур ҳолларда қайта таҳрир этилиши керак.

Фойдаланилган ва тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

Асосий адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Т.: “Ўзбекистон”, 2017. - 16 б.
2. Аверьянов Л.Я. Социология: искусство задавать вопросы / Издание 2-е, переработанное и дополненное. - М., 1998. – 357 с.
3. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований. М.: “Российский университет дружбы народов”, 2008. С. 353.
4. Добриенков В.И., Кравченко А.И. Методы социологического исследования. М.: “Инфра-М”, 2004. С. 767.
5. Лютынский Я. Вопрос как инструмент социологического исследования / Статья является сокращенным вариантом работы: J. Lutynski Pytanie jako narzedzie w surveyowych badaniach sociologicznych. // Studia sociologiczne., 1979, MS 1, S. 93—118.
6. Никандров В. В. Вербально-коммуникативные методы в психологии. СПб.: Речь, 2002. Осипов Г.В. Методы измерения в социологии. Москва : Наука , 2003.
7. Рогозин Д.М. Когнитивный анализ опросного инструмента. М.: «Общественное мнение», 2002. – 251 с.
8. Садмен С., Бредберн Н. Как правильно задавать вопросы. М.: «Общественное мнение», 2005. – 382 с.
9. Сикевич З.В. Социологическое исследование. Практическое руководство. М.: “Питер”, 2005. С.299.
10. Социологический энциклопедический словарь. М.: “Норма”, 2000. С. 480.
11. Стукало С. Качество работы опросной сети: к постановке проблемы / Социология: теория, методы, маркетинг. Москва. - №2004/4. – 172-178 с.

12. Феннето Э. Интервью и опросник: формы, процедуры, результаты. СПб.: «Питер», 2004. – 160 с.

13. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Учебное пособие. 4-е издание. М.: “Омега-Л”, 2009. С.545.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	4
1. Анкета сўровининг услубий тавсифи	5
1.1. Анкета сўрови тушунчаси ва иштирокчилари	5
1.2. Анкета сўровининг услубий афзалликлари ва камчиликлари	10
1.3. Анкета сўровини ўтказиш босқичлари	15
2. Социологик анкета тузиш технологияси	19
2.1. Социологик анкета тушунчаси ва тузилиши.....	19
2.2. Анкета саволлари шакллари	26
2.3. Анкета саволларини шакллантириш қоидалари	36
3. Социологик анкета намуналари	42
3.1. “Ёш оилалар турмуш даврида кенг учрайдиган муаммолар” мавзусида социологик анкета намунаси	42
3.2. “Ўзбекистонда оилавий ажралишлар сабаблари” мавзусида социологик анкета намунаси	59
Хулоса	66
Фойдаланилган ва тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати	67

ҚАЙДЛАР УЧУН

Санжар Юлдашев

**СОЦИОЛОГИК АНКЕТА
ТУЗИШ НАЗАРИЯСИ ВА
АМАЛИЁТИ**

ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

Муҳаррир: Ахтам РЎЗИМУРОДОВ
Бадий муҳаррир ва
саҳифаловчи: Дилмурод ЖАЛИЛОВ
Техник муҳаррир: Мадина АБДУЛЛАЕВА
Мусахҳих: Нигора ҒАНИЕВА

Нашриёт лицензияси АИ № 315. 24.11.2017.
2020 йил 25 февралда босишга рухсат этилди.
Бичими 84x108 1/32. Cambria гарнитураси.
Офсет босма. 2,875 шартли босма табоқ. 5,95 нашр табоғи.
Адади 500 нусха. -рақамли буюртма.
Баҳоси шартнома асосида

YOSHLAR NASHRIYOT UYI.
Шайхонтохур тумани, Навоий кўчаси, 11-уй.

“Avto-Nashr” ХК босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳар, 8-март кўчаси, 57-уй.